

‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ ศิลปะกับความเป็นสิ่งต้องห้าม ในบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่น¹

received 22 FEB 2021 revised 21 MAY 2021 accepted 02 JUN 2021

บดี บุคดา

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปิติวรรณ สมไทย (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)

รองศาสตราจารย์ประจำ

สาขาวิชาครีเอทีฟอาร์ตและกราฟิกครีเอทีฟ

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

ทุกพื้นที่ที่มีการเซ็นเซอร์เกิดขึ้นในสังคมเสมอ มีการผลักดันให้บางสิ่งกลายเป็น ‘สิ่งต้องห้าม’ ต่อให้เป็นสังคมประชาธิปไตยเพียงใดก็ตาม ศิลปินรวมถึงคนทั่วไปไม่สามารถยอมรับเรื่องเหล่านี้ได้และพยายามแสวงหาพื้นที่แสดงออก ซึ่งการโต้เถียงและการวิพากษ์ความไม่ปกติของสังคมนั้นกระทำผ่านวิธีการทางศิลปะ บทความเรื่อง ‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ ศิลปะกับความเป็นสิ่งต้องห้ามในบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่น มีประเด็นปัญหาหลักอยู่ที่สถานการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นเสมอมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ศิลปินและนิทรรศการศิลปะถูกปิดกั้นทางความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออก

บทความนี้จะความพยายามที่จะตั้งคำถามต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของศิลปินที่สื่อสารผ่านผลงานศิลปะท่ามกลางสังคมร่วมสมัย ณ ปัจจุบัน โดยมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่นเป็นกรณีศึกษา การวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ผ่านงานศิลปะชื่อว่า ‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ (Statue of a Girl of Peace) หนึ่งในผลงานที่ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งถูกจัดแสดงเป็นส่วนหนึ่งในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ ‘ไอจิ เทียนนาเล่’ (Aichi Triennale) เมื่อปี ค.ศ. 2019 เพื่ออธิบายถึงภาพรวมของปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นทั่วทุกพื้นที่จนกระทั่งเราเริ่มคุ้นชินตาเป็นการวิเคราะห์เหตุการณ์ในจุดเล็ก ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ในภาพรวมระดับนานาชาติ

สถานการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยและการปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง เนื้อหามักเป็นประเด็นทางสังคมอันอ่อนไหว เช่น ชาติพันธุ์ เพศ ศาสนา และการเมือง ในส่วนของกระบวนการปิดกั้นนั้นมีตั้งแต่การวิพากษ์วิจารณ์ ช่มชู้คุกคาม ตรวจยึด

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต เรื่อง ‘สุนทรียะแห่งความเจ็บ : บทสะท้อนว่าด้วยเสรีภาพในการสร้างสรรค์ และปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ศิลปะร่วมสมัย’ สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นตอนดำเนินการศึกษา (February 2021)

สุชาติ เกาทอง (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)

ศาสตราจารย์เกียรติคุณประจำ

สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ทำลาย สิ่งห้าม ยุติกิจกรรม จับกุม ไปจนถึงการทำร้ายร่างกาย มุ่งหมายเอาชีวิตศิลปิน ผู้เขียนมีความเห็นต่อประเด็นนี้ว่า การพัฒนาสังคมไปในทิศทางที่ดีขึ้นอาจบรรลุผลสำเร็จได้โดยการผลักดันสังคมไปสู่การเรียนรู้ยอมรับ และเข้าใจระบบความคิด ความเชื่อที่หลากหลายและแตกต่างกัน หรือที่เรียกว่า “พหุสังคม” (Pluralistic Societies) หนทางสู่ความสมานฉันท์อาจอยู่ที่การสนับสนุนชุดความคิดหรือทัศนคติที่เชื่อว่ามนุษย์ในสังคมมีระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน

สังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย คือ สังคมที่ยึดติดอยู่กับระบบคุณค่าเพียงแบบใดแบบหนึ่งซึ่งเสี่ยงต่อการพัฒนาทางสังคม สิ่งที่สามารถแก้ไขปัญหานี้เชิงโครงสร้างดังกล่าวได้คือ การเปิดพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของความแตกต่างหลากหลายมากมายในสังคม การให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อิสระท่ามกลางความคิดที่หลากหลาย และศิลปินผู้สร้างสรรค์ยังคงรู้สึกปลอดภัยที่จะรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง ค่านิยมที่ทุกความเชื่อนั้นถูกยอมรับ ไปจนถึงอิสรภาพอันมีขอบเขตที่ได้รับการตรวจสอบจากภาคประชาสังคมอย่างเต็มรูปแบบ

คำสำคัญ: ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ, ศิลปะ, สิ่งต้องห้าม, วัฒนธรรมญี่ปุ่น

‘Statue of a Girl of Peace’, Art with a Taboo in the Japanese Culture¹

Bordee Budda

Ph.D. candidate,
Department of Visual Arts and Design,
Faculty of Fine and Applied Art,
Burapha University

Pitiwat Somthai (Advisor)

Associate Professor,
Department of Creative Art and Graphic Creative,
Faculty of Fine and Applied Art,
Burapha University

Abstract

Censorship is always present in every area in society and something has been pushed to become ‘prohibited’. No matter how democratic the society is, artists and the general public cannot accept them and try to find space for expression. The controversy and criticism of social irregularities are expressed through artistic means. In an article entitled ‘Statue of a Girl of Peace’, arts and the status as a taboo thing in the Japanese cultural context have the focuses on the constant censorship of contemporary art from the past to the present and the obstructions of creativity and expression of artists and art exhibitions. This article aimed of questioning the right to freedom of expression among artists communicating through art works in contemporary society today, with the social and cultural contexts in Japan as a case study. Analyzing and explaining the censorship through an artwork called ‘Statue of a Girl of Peace’, one of the works affected by the phenomenon. The work is on display as part of the ‘Aichi Triennale’ International Contemporary Art Exhibition in 2019 to give an overview of the contemporary art censorship phenomenon that takes place across all areas, until we become familiar and analyze small points of events that can be linked to the explanation on the phenomenon in the international overview. The situation of censorship of contemporary art and the blockage in

¹ This Article is part of the Dissertation “The Aesthetic of Silence : Reflections on Freedom of Creativity and Contemporary Artistic Censorship Phenomenon.” Doctor of Philosophy Program in Visual Arts and Design, Faculty of Fine and Applied Arts, Burapha University, The Research Process in February 2021

Suchat Thaothong (Co-Advisor)

Emeritus Professor,
Department of Visual Arts and Design,
Faculty of Fine and Applied Art,
Burapha University

various forms of creativity from past to present are structurally unchanged. Content is often a sensitive social issue such as the one concerning race, gender, religion, and politics. The blockage process ranges from criticizing, intimidating, threatening, detecting, seizing, destroying, banning, ceasing activities, arresting, up to assault and attempted against the artists. I, the author, comment on this issue that developing a society with a better direction can be achieved by driving society towards learning, acceptance and understanding of the different systems of thought and beliefs, which also known as “Pluralistic Societies.” The path to reconciliation may lie in the support of a set of ideas or attitudes that believe that humans in society have different value systems. A non-democratic society is a society attached to a specific value system which is at risk against social development. The structural problems can be solved by opening up areas for mutual learning of the many differences in the society, focusing on peaceful and free coexistence among diverse ideas, creative artists still feels safe to uphold their identities, the values to which all beliefs are accepted, and the freedom with boundary is fully scrutinized by civil society.

Keywords: Statue of a Girl of Peace, Art, Prohibition, Japanese Culture

ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับการเมือง

“ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับการเมืองได้อยู่ภายในทุกโครงสร้างทางวัฒนธรรมทั้งหมด” ประโยคข้างต้นนี้คือคำกล่าวของ ปีเตอร์ เซลส์ (Peter Selz) ศาสตราจารย์กิตติคุณทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะแห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย (University of California) ศิลปะนั้นสะท้อนชีวิตความเป็นไปของมนุษย์ในสังคม ศิลปะเป็นเครื่องมือของมนุษย์และเป็นผลจากการสร้างสรรค์ของศิลปินที่เป็นบุคคลหนึ่งภายใต้ประชาธิปไตย ซึ่งมีเสรีภาพในการสร้างสรรค์และการแสดงความคิดเห็น (Selz 2006, 3)

ศิลปะกับการเมืองมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในตะวันตก เอเชีย หรือแม้กระทั่งในประเทศไทย อิทธิพลของสังคมและการเมืองนั้นส่งผลกระทบต่อศิลปะ และศิลปะสามารถสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม ด้วยเหตุนี้ศิลปินเองจึงไม่อาจนิ่งเฉยต่อปัจจัยภายนอกจากสังคมที่เข้ามากระทบกับตนเอง และพยายามใช้งานศิลปะเป็นสื่อกลาง ซึ่งศิลปินจำนวนหนึ่งเชื่อว่าจะช่วยพัฒนาหรือแก้ไขจริยธรรมของสังคมที่ไม่เข้ารูปรูเรอให้กลับมาสู่วิถีทางที่เหมาะสม บริบททางสังคมการเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ นั้นเป็นสภาพแวดล้อมที่สำคัญอย่างมากประการหนึ่งที่มีผลต่อทัศนคติ ความคิด ความรู้สึกของผู้สร้างสรรค์งานศิลปะและสิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การผลิต การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดสะท้อนทัศนคติและความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมดังกล่าว

หากเรามองย้อนกลับไปหลายทศวรรษในประเทศฝั่งตะวันตก ผู้มีอำนาจปกครองในทางการเมืองก็รับรู้ถึงพลังของศิลปะ ตัวอย่างเช่น ในศตวรรษที่ 20 ผู้มีอำนาจทางการเมืองต้องจำกัดอิสรภาพในการสร้างสรรค์ของศิลปินที่มีรูปแบบต่อต้านการเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือเมื่อเนื้อหาผลงานศิลปะนั้น ๆ เป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ต่อธรรมเนียมของผู้มีอำนาจ การเมืองจึงสามารถส่งผลกระทบต่อการสร้างสรรค์และชีวิตความเป็นอยู่ของศิลปินอย่างมีอาจหลีกเลี่ยง (Wilkins 2005, 480)

ภาพที่ 1 ภาพวาดสีน้ำมัน “โอลิมเปีย” (Olympia) โดยเอ็ดวัวร์ มาเน็ต (Édouard Manet)
ถูกกล่าวหาว่าแฝงไว้ในเรื่องเพศและคุกคามจารีตประเพณีอันดีงามในสังคมฝรั่งเศส เมื่อปี ค.ศ. 1863
(source: Wikioo 2022, online)

ผลงานทัศนศิลป์ที่มีแนวคิดและเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเมือง หรือสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคม ในทัศนะของผู้เขียนนั้นไม่ควรถูกมองว่าเป็นต้นเหตุหรือชนวนของความขัดแย้งต่าง ๆ ศิลปะมิใช่สิ่งที่เป็นบ่อเกิดหรือนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมและสิ่งเลวร้ายใด ๆ ด้วยเหตุผลว่างานศิลปะนั้นเต็มไปด้วยความคิดที่สามารถบอกเล่าเรื่องราว ให้ข้อมูลข้อเท็จจริง เรียกร้องหรือกระตุ้นเตือนประเด็นปัญหาทางสังคมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันส่งผลถึงประโยชน์ที่มีต่อส่วนรวมได้เสมอ กล่าวอีกนัยหนึ่งผลงานทัศนศิลป์ในแนวทางนี้สามารถทำหน้าที่แจกแจงกระบอกเสียงทางสังคมนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่า “ศิลปะกับการเมือง” นั้นสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งในระดับโครงสร้างเชิงลึกทางสังคมอย่างมีอาจพิจารณาแบบแยกส่วนกันได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด อาณาบริเวณอันหลากหลายของบริบททางสังคมการเมืองล้วนส่งอิทธิพลและสอดรับไปกับวิถีการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ในบทความชิ้นนี้ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ของปัจเจกทั้งหลายถูกถ่ายทอดผ่านแรงบันดาลใจ แนวคิด เนื้อหา และรูปแบบของผลงานศิลปะร่วมสมัย กลายเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่พิสูจน์สมมุติฐานในขั้นต้นของผู้เขียนได้ว่า “การเมืองหรือศิลปะ อาจล้วนเป็นเรื่องเดียวกัน” ในฐานะปัจเจกศิลปิน และคงไม่เป็นการกล่าวที่เลือนลอยเกินไปนักหากสรุปความว่า “ศิลปะได้สร้างความหวาดหวั่นต่อสังคมการเมืองไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเลย”

บทบาทของศิลปะที่มีต่อบริบททางสังคม

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ยังไม่ค่อยแพร่หลายในสังคมส่วนใหญ่ และเราควรจะต้องทำความเข้าใจคือ “ชุดความคิดหรือความเชื่อที่ว่าศิลปะมีบทบาทอย่างไรต่อสังคม?” ความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยต่อประเด็นนี้ คือ ศิลปะหรือศิลปินนั้นอยู่ในโลกแห่งอุดมคติ อยู่ในโลกของความงามงดงาม หรือตัดขาดไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคมใด ๆ ด้วยวิธีคิดเช่นนี้จึงทำให้เกิดชุดความคิดที่ว่าศิลปะไม่น่าจะมีหน้าที่ในรูปแบบอื่นนอกจากทำหน้าที่ในตัวของมันเองต่อเรื่องความงาม

เมื่อศิลปะนั้นเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต กับคนหมู่มาก เชื่อมโยงกับสังคมและการเมืองดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ฉะนั้นการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสิ่งอื่น หรือความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคมจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและหลีกเลี่ยงไม่ได้ หนึ่งในเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคมที่เป็นประเด็นปัญหาหลักของบทความนี้คือประเด็นเกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงออก ‘เสรีภาพในการสร้างสรรค์ของศิลปินทัศนศิลป์’ ในความหมายนี้ คือ เสรีภาพในการแสดงออกและแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อผลงานศิลปะของศิลปินร่วมสมัย เราคงได้รับทราบข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ในประเด็นการกระทบกระทั่ง ความขัดแย้งระหว่างโลกศิลปะกับสังคม หรือกับรัฐ รัฐธำธิปไตยมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน เนื่องด้วยความหลากหลายทางรูปแบบและแนวคิดทางศิลปะที่มาลบลืนเส้นแบ่งระหว่างโลกศิลปะกับโลกความเป็นจริง ไปจนถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมการเมืองเป็นแรงผลักดันให้เกิดสภาวะดังที่กล่าวมา ซึ่งสร้างความขัดแย้งทางความคิดให้เกิดขึ้นทั้งในสังคมไทย และต่างประเทศ

ภาพที่ 2 ผลงานบางส่วนในนิทรรศการศิลปะภาพถ่าย “ไร้มลทิน” โดย ฤกษ์ ศรีขาว ถูกเจ้าหน้าที่รัฐเข้าตรวจสอบ สักปลดและตรวจยึดผลงานในนิทรรศการ เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน ค.ศ. 2017

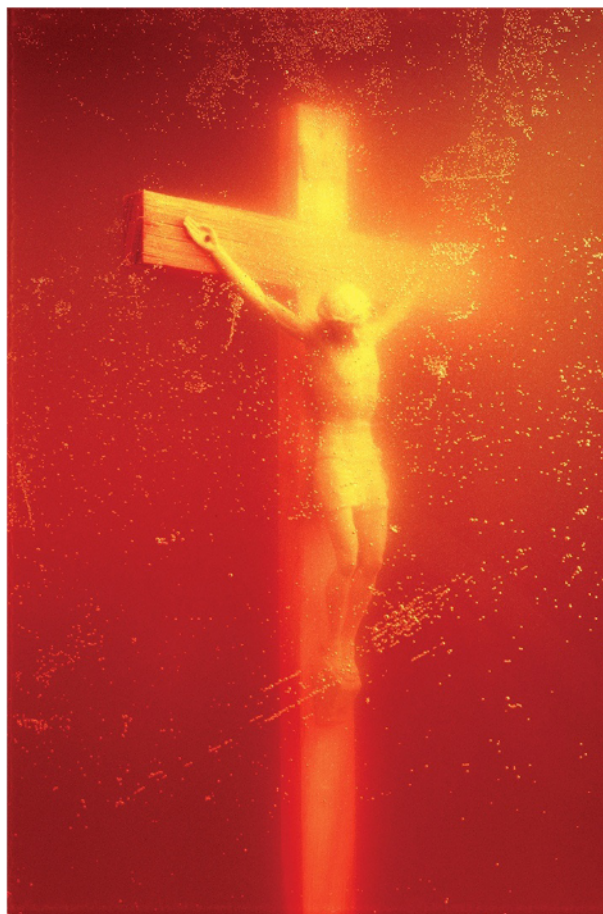
(source: Srikhao 2017)

การมีเสรีภาพของศิลปินที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ทางด้านชีวิต สังคม การเมือง รวมไปถึงอีกด้านหนึ่งคือ ในทางสาธารณะที่คนทั่วไปจะสามารถเลือกรับชมผลงานศิลปะได้อย่างมีอิสระเสรีนั้นสำคัญต่อสังคมมาก หากเรามองงานศิลปะว่าเป็นกิจกรรมทางการสร้างสรรค์แขนงหนึ่ง เช่นนั้นแล้วการสร้างสรรค์จึงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากสำนึกของประชาธิปไตยโดยตัวของมันเอง เพราะความคิดสร้างสรรค์เป็นสมบัติของมนุษย์ที่สำคัญ ทำให้สังคมและอารยธรรมมีวิวัฒนาการไปสู่จุดที่ดีขึ้น ความคิดสร้างสรรค์คือเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์มองเห็นถึงข้อจำกัดของสังคมร่วมสมัย งานศิลปะเดินเคียงคู่ไปกับบริบททางสังคมเสมอมาตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ที่มนุษยชาติได้มีการบันทึกไว้ในแวดวงวิชาการศิลปะนั้นเรายังสามารถวิเคราะห์และอธิบายความผลงานศิลปะแต่ละชิ้นโดยอิงบริบทแวดล้อมเป็นสำคัญ หน้าที่ของมนุษย์ต่อศิลปะและหน้าที่ของศิลปะที่มีต่อสังคมมีเคยแยกห่างออกจากกันแต่อย่างใด

เมืองงานศิลปะร่วมสมัยกลายเป็นสิ่งต้องห้าม

เมื่อพูดถึงศิลปะในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานด้านการสร้างสรรค์ ศิลปะจึงมีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยและมีเสรีภาพอยู่ในตัวเอง เสรีภาพในการสร้างสรรค์งานศิลปะเกิดขึ้นจากสำนึกและความเชื่อว่า ‘ชีวิตมนุษย์มีระบบคุณค่าและข้อยึดถือหรือความเชื่อที่หลากหลายแตกต่างกัน’ เราจึงพบเห็นงานศิลปะที่หลากหลายทั้งท่าทีในการแสดงออกและประเด็นที่พาดพิงถึง เพราะฉะนั้นสังคมตามความหมายของผู้เขียนคือสังคมที่อุดมไปด้วยระบบคุณค่าที่หลากหลาย ไม่สามารถที่จะถูกจำกัดด้วยระบบคุณค่าในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งได้ อีกทั้งยังมีนักสร้างสรรค์หรือศิลปินกลุ่มต่าง ๆ ที่ถนัดหรือต้องการสื่อสารในขอบเขตระบบคุณค่าหรือความเชื่อที่ตนเองยึดถือ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ศิลปินชื่นชมหรือสิ่งที่วิพากษ์วิจารณ์ก็ตาม

ปรากฏการณ์ที่งานศิลปะร่วมสมัยหลากหลายชิ้นกลายเป็นสิ่งต้องห้ามทั้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและต่างประเทศ ‘เป็นสถานการณ์ปกติที่ไม่ปกติ’ สถานการณ์เช่นเดียวกันนี้เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลก เหตุเพราะทุกพื้นที่ที่มีการเซ็นเซอร์เกิดขึ้นในสังคมเสมอ มีการผลักดันให้บางสิ่งกลายเป็น ‘สิ่งต้องห้าม’ ต่อให้เป็นสังคมประชาธิปไตยเพียงใดก็ตาม แต่ศิลปินรวมถึงคนทั่วไปไม่สามารถยอมรับเรื่องเหล่านี้ได้ และต้องพยายามแสวงหาพื้นที่แสดงออก โดยเฉพาะศิลปินรุ่นใหม่ในห้วงเวลาปัจจุบัน การโต้เถียงและการวิพากษ์ความไม่ปกติของสังคมนั้นกระทำโดยผ่านวิธีการทางศิลปะ เสมือนว่าบทบาทของศิลปะมีเพื่อเปิดทางให้มนุษย์ได้แสดงออกโดยที่ไม่มีอะไรปิดกั้น แต่ทั้งนี้มิใช่เพื่อไปเบียดเบียนสิทธิผู้ใด

ภาพที่ 3 ผลงานศิลปะภาพถ่าย“ปัสสาวะพระเยซู” (Piss Christ) โดยแอนดรูส เซอร์ราโน (Andres Serrano)
ถูกกล่าวหาว่าดูหมิ่นศาสนาคริสต์และสร้างความเกลียดชังในสังคมชาวอเมริกันเมื่อปี ค.ศ. 1989
(source: Serrano 2022, online)

ในบทความนี้ผู้เขียนได้หยิบยกเหตุการณ์เซ็นเซอร์ผลงานศิลปะกรณีหนึ่งที่เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นเมื่อปี ค.ศ. 2019 ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาในประเด็นดังกล่าวสร้างแรงกระตุ้นทางสังคมการเมืองในระดับนานาชาติ และเพื่อใช้เป็นภาพแทนการวิเคราะห์หรืออธิบายปรากฏการณ์การเซ็นเซอร์ศิลปะในภาพกว้างซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่บนโลกแห่งนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าในดินแดนอาทิตย์อุทัย สถานที่ซึ่งนานาชาติให้การยอมรับในเรื่องของความมีระเบียบวินัย ศิลปวัฒนธรรมอันละเอียดอ่อน คุณภาพชีวิตที่ดี และพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพมนุษย์ในระดับที่จัดอยู่เกณฑ์ของประเทศพัฒนาแล้วนั้นจะมีวิธีรับมือต่อการเซ็นเซอร์ศิลปะอย่างไร

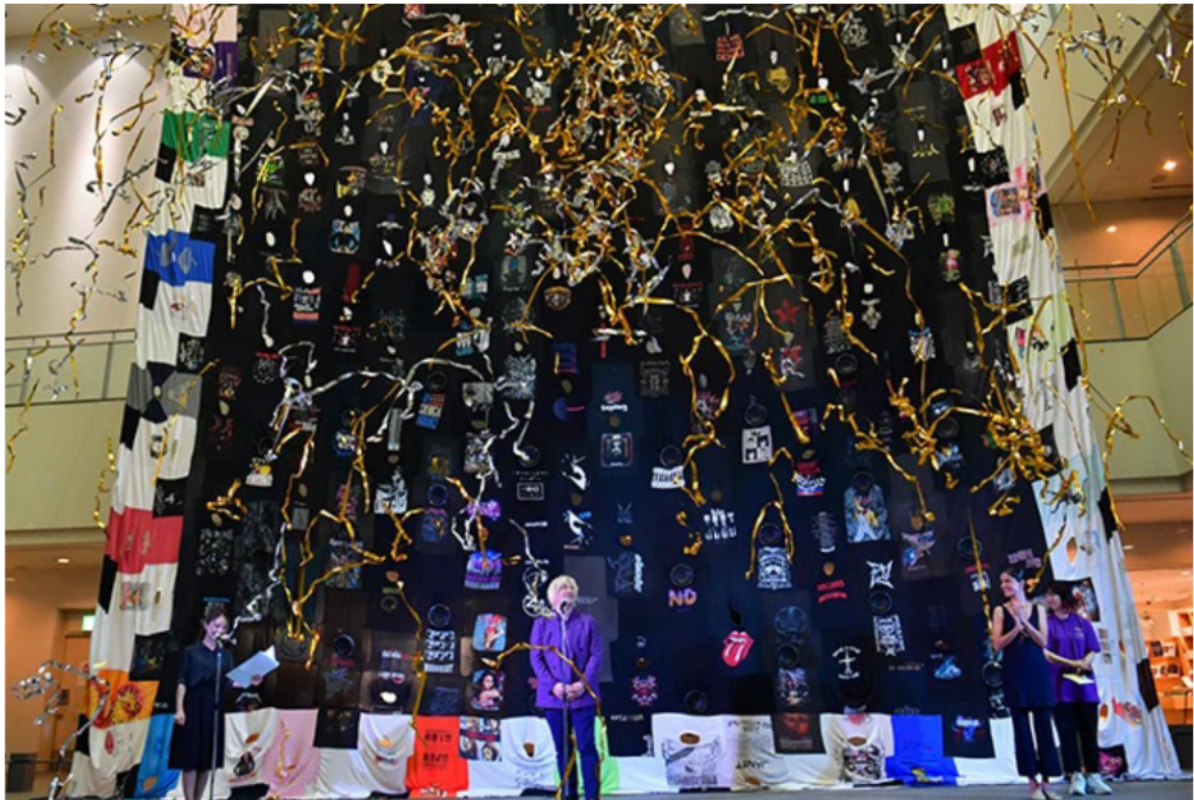
ด้วยความที่ศิลปะเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยมากพื้นที่หนึ่ง เหตุนี้ศิลปะจึงค่อนข้างล่อแหลมและเป็นความเสี่ยงทั้งในแง่ของศิลปินผู้สร้างเองที่กำลังท้าทายต่อขนบธรรมเนียม ประเพณีเดิม และพื้นที่ทางศิลปะที่จะเข้ามารองรับผลงานเหล่านั้นอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง เหตุที่ศิลปะเป็นสิ่งที่เปิดกว้างในแง่ของการสร้างสรรค์นี้เองที่ทำให้บางครั้งก็เข้าไปล่วงละเมิด ทำลายความเปราะบางต่าง ๆ หรือศีลธรรม ตลอดจนกฎหมาย ดูราวกับว่าภายใต้ร่มเงาของคำว่า “ศิลปะ” จะไม่มีอะไรที่เป็นไปไม่ได้ (Chotpradit 2006, 213) คำว่า “ศิลปะ” กลายเป็นเกราะป้องกัน และให้ความชอบธรรมแก่การกระทำบางอย่างที่ทำไมได้ในโลกของความเป็นจริง ในทางกลับกัน ความเป็นพื้นที่ปลอดภัยของศิลปะก็ทำให้ศิลปะเองกลายเป็นความอันตราย นั่นคือเป็นอันตรายต่อผู้อื่น

ภาพที่ 4 ผลงานจิตรกรรม วิทยุสันดานกา โดยอนุพงษ์ จันทร์ ถูกกล่าวหาว่าดูหมิ่นเหยียดหยามพระภิกษุ
และพุทธศาสนาในประเทศไทย เมื่อปี ค.ศ. 2006
(source: Chantorn 2006)

กระบวนการเซ็นเซอร์ศิลปะในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

บทความเรื่อง ‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ ศิลปะกับความเป็นสิ่งต้องห้ามในบริบทวัฒนธรรมญี่ปุ่น มีประเด็นปัญหาหลักอยู่ที่สถานการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นเสมอมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ศิลปินและนิทรรศการศิลปะถูกปิดกั้นทางความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออก การแสดงความคิดเห็นผ่านผลงาน นิทรรศการ รวมไปถึงกิจกรรมทางศิลปะ และประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งบทความชิ้นนี้คือ ความพยายามที่จะตั้งคำถามต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของศิลปินร่วมสมัยที่สื่อสารผ่านงานศิลปะท่ามกลางสังคมร่วมสมัย ณ ปัจจุบัน โดยมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่นเป็นกรณีศึกษา เป็นการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ในภาพรวมผ่านผลงานศิลปะที่มีชื่อว่า ‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ (Statue of a Girl of Peace) หนึ่งในผลงานที่ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งถูกจัดแสดงเป็นส่วนหนึ่งในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ ‘ไอจิ เทียนนาเล่’ (Aichi Triennale) เมื่อปี ค.ศ. 2019 เพื่ออธิบายถึงภาพรวมของปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นทั่วทุกพื้นที่จนกระทั่งเราเริ่มค้นซึ้นดา เป็นการวิเคราะห์เหตุการณ์ในจุดเล็ก ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ในภาพรวมระดับนานาชาติ

ภาพที่ 5 บรรยากาศในพิธีเปิดนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ ‘ไอจิ เทียนนาเล่’ (Aichi Triennale)

เมื่อปี ค.ศ. 2019 ณ จังหวัดไอจิ ประเทศญี่ปุ่น (Aichi, Japan)

(source: The Asahi Shimbun 2022, online)

การเซ็นเซอร์ (Censorship) มีมาตั้งแต่ยุคสมัยโรมัน สืบย้อนไปถึง 400 ปีก่อนคริสตกาล กษัตริย์หรือชนชั้นปกครองของกรีกโรมันโบราณต้องการให้ประชาชนเป็นคนที่มีความประพฤติดี มีบุคลิกภาพและอุปนิสัยที่ดี ซึ่ง ‘ความดีงาม’ ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมนั้น ๆ หรือสังคมในขณะนั้นต้องการบุคลิกภาพที่ดีอย่างไร และอะไรคือค่านิยมของ ‘สิ่งดีงามในสังคม’ (Wongyannawa 2021, online)

เมื่อพูดถึงการเซ็นเซอร์ การถูกเซ็นเซอร์ หรือความเป็น ‘สิ่งต้องห้าม’ โดยหลักการส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเรื่องของการแสดงความคิดเห็น สิทธิเสรีภาพ เสรีภาพทางการพูดและการแสดงออก ในเมื่อสังคมทุกสังคมมีข้อจำกัดทางเสรีภาพ ปัญหาสำคัญของประเด็นนี้คือความอดกลั้น หรือการยอมรับความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อในความคิดรากฐานของสังคม สังคมหนึ่งจะมีความเชื่อบางอย่างหรืออาจเรียกว่า ‘ความคิดกระแสหลัก’ เพราะฉะนั้นทุกเรื่องสามารถเป็นเรื่องที่อ่อนไหวได้ ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับมุมมอง และใครเป็นคนตัดสิน การหาข้อสรุปหรือข้อสันนิษฐานเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ปัจจัยสำคัญอาจขึ้นอยู่กับวิถีคิดของแต่ละยุคสมัย แต่ละบริบท แต่ละพื้นที่ ทุกสังคมและทุกวัฒนธรรมพร้อมที่จะมีการเซ็นเซอร์ เหตุเพราะทุกยุคทุกสมัยจะต้องมีอะไรบางอย่างที่กลุ่มคนหรือผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองไม่ปรารถนา รู้สึกว่าเป็นอันตราย และบ่อนทำลายความเชื่อในสังคม ทั้งนี้ยังไม่มีหลักเกณฑ์ใดเป็นมาตรฐานที่จะนำมาวัดว่าสิ่งใดจะก้าวเข้ามาเป็นสิ่งต้องห้ามในสังคมหรือยุคสมัยหนึ่งได้อย่างชัดเจน สิ่งที่คุณเขียนต้องการนำเสนอคือการวิเคราะห์หรืออธิบายสถานการณ์การเซ็นเซอร์ที่ส่งผลกระทบ

ต่อโลกศิลปะร่วมสมัยในปัจจุบัน ผ่านผลงานชิ้นหนึ่งในนิทรรศการศิลปะไอจิ เทียนนาเล่ โดยใช้บริบทแวดล้อมทางสังคมญี่ปุ่นเป็นภาพแทนของผลสะท้อนเชิงความรู้สึกนึกคิดทางสังคมกระแสหลักที่มีต่อเหตุการณ์เซ็นเซอร์ดังกล่าว และแสดงความไม่เห็นด้วยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวเชิงปรัชญา ซึ่งอาจเป็นทางออกหนึ่งในการลดความขัดแย้งต่อประเด็นที่ค่อนข้างเปราะบางมากขึ้นในยุคสมัยปัจจุบัน

บริบททางด้านสังคมการเมืองญี่ปุ่นหลังจากประสบกับความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สองนั้นส่งผลให้ประเทศสหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีอำนาจเหนือรัฐบาลญี่ปุ่น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ระบบการปกครองของญี่ปุ่นกลายเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ โดยหลักการคือ “ควบคุมการร่างรัฐธรรมนูญ” ฉบับใหม่โดยยึดหลักการบริหารแบบตะวันตก (Steiner 1965, 64) และในส่วนของการบริหารการปกครองท้องถิ่นตามมาตรา 92 - 95 นั้น สหรัฐอเมริกาได้สร้างรูปแบบให้เกิดการกระจายอำนาจในการบริหารราชการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบดูแลพื้นที่นั้น ๆ ด้วยตนเอง กล่าวคือประชาชนมีสิทธิในการคัดเลือกฝ่ายบริหารซึ่งฝ่ายบริหารในท้องถิ่นนั้นมีอำนาจเทียบเท่าได้กับฝ่ายบริหารในระบบประธานาธิบดี (Presidential System) และมีการให้อำนาจสูงสุดแก่ประชาชนในการใช้ประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เพื่อการเสนอร่างกฎหมาย การทำประชามติ และการเพิกถอนการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งอำนาจและเสรีภาพที่กล่าวข้างต้นนั้นได้รับการรับรองตามรัฐธรรมนูญ (Thiangtrong 1977, 269)

ภาพที่ 6 การพบกันครั้งแรกของพลเอกแมกอาเธอร์ (General MacArthur) แห่งกองทัพสหรัฐอเมริกา และจักรพรรดิฮิโรฮิโตะ (Emperor Hirohito) แห่งจักรวรรดิญี่ปุ่น ณ สถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำกรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 27 กันยายน ค.ศ. 1945 จากนั้นจึงมีการลงนามประกาศใช้รัฐธรรมนูญญี่ปุ่นฉบับใหม่ในวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1946 (source: Council on Foreign Relations 2022, online)

อาจกล่าวได้ว่าด้วยปัจจัยทางการเมืองข้างต้นนั้นได้สนับสนุนให้สังคมญี่ปุ่นมีความเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่ที่เข้มแข็ง ทุกคนมีสิทธิมีเสียง สิทธิเสรีภาพ กลไกของการมีส่วนร่วมภาคประชาชนที่สามารถเห็นผลได้จริง บริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในประเทศญี่ปุ่นภายหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สองมีการเจริญเติบโตอย่างก้าวกระโดด ผลักดันให้ดินแดนอาณัติอยู่หลายแห่งนี้ก้าวขึ้นมาเป็นหนึ่งในผู้นำด้านเศรษฐกิจของโลกอย่างยาวนาน พลเมืองญี่ปุ่นในอดีตจากที่เคยเป็น “ผู้เชื่อฟัง” การตัดสินใจกระทำการใด ๆ นั้นเป็นไปตามแต่ “ผู้นำการปกครอง” เพียงฝ่ายเดียว แต่บริบทภายหลังสงครามได้ปรับเปลี่ยนพลเมืองญี่ปุ่นให้กลายเป็น “พลเมืองแบบใหม่” ซึ่งมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในนามของเสรีนิยมประชาธิปไตย

ความเข้มแข็งของโครงสร้างทางสังคมการเมืองในประเทศญี่ปุ่นนั้นเป็นโครงสร้างแบบอิงกลุ่ม กล่าวคือ “ภาคประชาชน” มีพลังในการผลักดันตัวแทนกลุ่มของตนให้เข้าสู่การมีอำนาจทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ เพื่อตอบสนองนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ที่ประชาชนในพื้นที่ต้องการ โครงสร้างทางการเมือง ญี่ปุ่นเน้นการแสดงความคิดเห็นกันภายในกลุ่มเสมอ และไม่มุ่งเน้นการปะทะหรือเผชิญหน้ากันโดยตรงในพื้นที่ ทางสาธารณะ เหตุเพราะมีทัศนคติว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการนำปัญหาออกสู่ภายนอก ซึ่งไม่ค่อยได้รับการยอมรับในระบบเงื่อนไขทางวัฒนธรรมญี่ปุ่น หรือสุดท้ายหากมีการชุมนุมทางการเมืองเพื่อเรียกร้องในประเด็น ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ การชุมนุมนั้นก็มิทิศทางในลักษณะเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น มิใช่เพื่อขับเคลื่อนข้อเรียกร้อง อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยนโยบายและวัฒนธรรมขององค์กรญี่ปุ่นเน้นการทำงานทางตรงมากกว่าการรณรงค์ ชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อความสงบเรียบร้อยในพื้นที่สาธารณะอย่างมาก มากเสียยิ่งกว่าจะซาบซึ้ง ต่อความจำเป็นในการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ เพราะประชาชนญี่ปุ่นเชื่อว่ายังมีวิถีทางอื่นอีกมากมาย ในการเรียกร้องประเด็นทางการเมืองที่เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมและไม่สร้างความเคลือบแคลงใจต่อบุคคลอื่น ในทางปฏิบัตินั้นเสรีภาพในการแสดงออกของชนญี่ปุ่นถูกกำกับดูแลโดยส่วนราชการท้องถิ่น มิได้เป็นไปตาม รัฐธรรมนูญ ซึ่งส่วนราชการท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ถูกกำกับจากประชาชนในพื้นที่ผ่านการเลือกตั้ง (Somnawat 2014, 164 - 169)

จากประเด็นข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “การแสดงออกทางการเมือง” หรือการเรียกร้องต่อประเด็นปัญหาทางสังคม ในที่สาธารณะด้วยวิธีการต่าง ๆ ของชาวญี่ปุ่นนั้นมิได้เป็นอาวุธอันทรงพลัง และมีได้เป็นทางเลือกที่ประชาชน ญี่ปุ่นเห็นว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาใด ๆ ได้ ซึ่งสอดคล้องโดยตรงอย่างชัดเจนกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ของญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญกับความสงบเรียบร้อยในพื้นที่สาธารณะ รวมไปถึงการกระทำใด ๆ ทั้งรูปแบบรวมกลุ่ม หรือปัจเจกบุคคลซึ่งจะส่งผลกระทบทางด้านจิตใจให้เกิดแก่บุคคลอื่นนั้นเป็นสิ่งที่ควรระมัดระวังอย่างยิ่ง การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจหรือสร้างความขัดแย้งให้เกิดแก่บุคคลอื่นไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ ส่วนตัวหรือพื้นที่สาธารณะล้วนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถยอมรับได้ ผู้เขียนจึงได้ตั้งสมมุติฐานบางส่วนต่อประเด็น เรื่อง “การเซ็นเซอร์” ในภาพรวมว่าคงไม่สามารถเกิดขึ้นได้บ่อยครั้งนักในประเทศญี่ปุ่นซึ่งมีเงื่อนไขทางสังคมและ วัฒนธรรมที่ละเอียดอ่อน เมื่อนำข้อมูลเบื้องต้นดังที่ได้กล่าวไปแล้วมาวิเคราะห์ผ่านเหตุการณ์การเซ็นเซอร์ผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” อาจพิจารณาได้ว่าเรื่องราวที่อยู่เบื้องหลังเนื้อหาและรูปแบบ ของงานศิลปะชิ้นนี้คงมีประเด็นอันอ่อนไหวบางอย่างที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นผู้ซึ่งรักความสงบเรียบร้อยและพยายาม หลีกเลี่ยงความวุ่นวายในปัจจุบัน บางส่วนถึงได้กระวนกระวายใจและลุกขึ้นมาประกาศเจตนารมณ์เพื่อต่อต้าน ผลงานศิลปะชิ้นนี้อย่างสุดกำลัง

‘ไอจิ เทียนนาเล่ 2019’ เมื่องานศิลปะกลายเป็นสิ่งต้องห้าม

ไอจิ เทียนนาเล่ (Aichi Triennale) นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติที่นับว่ามีชื่อเสียง ได้รับการยอมรับ จากวงการศิลปะร่วมสมัยในปัจจุบัน และได้รับความสนใจเป็นอันดับต้น ๆ ในวงการศิลปะร่วมสมัย แดนอาทิตย์อุทัย จัดขึ้นทุก 3 ปี นิทรรศการดังกล่าวเปิดตัวขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 2010 ณ จังหวัดไอจิ เมืองนาโกย่า ประเทศญี่ปุ่น (Aichi, Nagoya, Japan) ด้วยพันธกิจหลัก 3 ประการคือ (Aichi Triennale Organizing Committee 2019, online)

1. สนับสนุนบทบาทด้านการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมและเผยแพร่ผลงานศิลปะร่วมสมัยในรูปแบบการจัดนิทรรศการและกิจกรรมทางศิลปะ
2. สนับสนุนและผลักดันให้ศิลปะเข้าไปมีบทบาทอย่างใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ชีวิตประจำวันของผู้คนในท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมศิลปินทัศนศิลป์ให้มีพื้นที่ในการแสดงออก ไปจนถึงการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านศิลปะร่วมสมัยผ่านการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การบรรยาย สัมมนาเชิงปฏิบัติการ
3. ยกกระดับกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้มีความน่าสนใจในระดับภูมิภาค

อีกทั้ง นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนี้ยังมีแนวคิดที่เปิดกว้างต่อผลงานศิลปะหลากหลายประเภท ยอมรับในการแสดงออกผ่านผลงานค่อนข้างหลากหลายไม่จำกัดไว้เพียงแค่สื่อหลัก (Media) ของการผลิตงานทัศนศิลป์เท่านั้น เช่น ภาพยนตร์ ดนตรี การแสดงสด ไม่ว่าจะเป็นศิลปินเดี่ยวหรือกลุ่มก็ตาม

ภาพที่ 7 ใบปิดประกาศนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ Aichi Triennale 2019: After “Freedom Expression?”
นิทรรศการที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยในประเทศญี่ปุ่น
(source: Aichi Triennale Organizing Committee 2019, online)

ล่าสุดในปี ค.ศ. 2019 ‘ไอจิ เทียนนาเล่’ ถูกจัดขึ้นในหัวข้อหลัก (Themes) ที่มีชื่อว่า “หลังจากเสรีภาพแห่งการแสดงออก” (After “Freedom of Expression?”) มีขอบเขตเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเซ็นเซอร์ การปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ และการควบคุมการแสดงออกของศิลปินร่วมสมัยผ่านผลงานศิลปะในประเทศญี่ปุ่น ประกอบด้วยศิลปินร่วมสมัยที่มีความโดดเด่นในปัจจุบันทั้งเอเชียและตะวันตกมากกว่า 120 ชีวิต บนพื้นที่จัดนิทรรศการหลัก (Main Venues) ทั้งหมด 4 แห่ง ประกอบด้วย (Aichi Triennale Organizing Committee 2019, online)

1. หอศิลป์แห่งเมืองไอจิ (Aichi Arts Center)
2. พิพิธภัณฑ์ศิลปะแห่งเมืองนาโกย่า (Nagoya City Art Museum)
3. บริเวณรอบเมืองนาโกย่า (Nagoya City, Shikemichi and Endoji)
4. พิพิธภัณฑ์ศิลปะโตโยต้าและบริเวณโดยรอบ (Toyota City, Toyota Municipal Museum of Art and venues in the vicinity of Toyotashi station)

ซึ่งโครงการในปีดังกล่าวนี้มีกำหนดการเผยแพร่ผลงานทัศนศิลป์แขนงต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม จนถึงวันที่ 14 ตุลาคม ค.ศ. 2019 (75 วัน)

ภาพที่ 8 Nagoya City Art Museum, Toyota Municipal Museum of Art
พื้นที่บางส่วนสำหรับจัดแสดงผลงานในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ Aichi Triennale 2019
(source: Welten Route 2022, online)

นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ โอจิ เทียนนาเล่ 2019 ณ ประเทศญี่ปุ่นครั้งนี้ต้องเผชิญกับเหตุการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยอันเป็นประเด็นปัญหาสำคัญสำหรับผู้เขียนที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ในบทความนี้ กล่าวคือ คณะกรรมการและคณะผู้จัดงาน โอจิ เทียนนาเล่ ในปี ค.ศ. 2019 ต้องเผชิญกับภัยคุกคามและการต่อต้านจากประชาชนท้องถิ่นซึ่งมีต่อผลงานศิลปะที่ถูกจัดแสดงภายในนิทรรศการตั้งแต่วันแรกที่เปิดนิทรรศการให้บุคคลทั่วไปได้รับชม เหตุการณ์บานปลายจนถึงขั้นต้องปิดนิทรรศการไปทั้ง ๆ ที่เพิ่งเปิดตัวไปได้เพียงสามวัน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลงานศิลปะร่วมสมัยชิ้นหนึ่งซึ่งร่วมจัดแสดงอยู่ภายในนิทรรศการผลงานดังกล่าวมีชื่อว่า “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” (Statue of a Girl of Peace)

เป็นที่น่าสนใจว่าเหตุใดนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยระดับนานาชาติที่มีเนื้อหามุ่งเน้นถึง “กระบวนการเซ็นเซอร์ศิลปะในประวัติศาสตร์” จึงเกิดเหตุการณ์เซ็นเซอร์ที่เสมือนหนึ่งการกลืนน้ำลายตัวเอง หรือเหตุการณ์กลืนไม่เข้าคายไม่ออกระหว่างคณะผู้จัดงาน ศิลปิน รัฐบาลท้องถิ่น และประชาชน ที่มาของเหตุการณ์ดังกล่าวผู้เขียนจะอธิบายต่อไปในลำดับถัดไป ซึ่งมาถึงตรงนี้เราอาจอธิบายได้บางส่วนถึงข้อยืนยันว่า “กระบวนการเซ็นเซอร์เกิดขึ้นได้ทุกพื้นที่ไม่ว่าพื้นที่นั้นจะเป็นประชาธิปไตยเพียงใดก็ตาม” ไม่เว้นแม้แต่ประเทศญี่ปุ่นผู้รุ่มรวยด้วยอุปนิสัยอ่อนน้อมและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 9 พื้นที่จัดแสดงผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” ส่วนหนึ่งของนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ โอจิ เทียนนาเล่ 2019 ถูกสั่งปิดหลังจากเปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชมได้เพียงสามวัน
(source: Pruden 2022, online)

‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ ขบวนการแห่งความขัดแย้งทางการเมือง

“ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” (Statue of a Girl of Peace) สร้างสรรค์ขึ้นโดยสองศิลปินร่วมสมัยจากประเทศเกาหลีใต้ คิม เซโย คยอง (Kim Seo-kyung) และ คิม อึน ซอง (Kim Eun-sung) ส่วนผลงานเจ้าปัญหา ก็คือประติมากรรมหญิงสาวขนาดเท่าคนจริงที่เป็นส่วนหนึ่งของผลงานศิลปะชุดนี้ รูปปั้นหญิงสาวขึ้นรูปด้วยวัสดุไฟเบอร์กลาส (Fiberglass) สวมใส่ชุดฮันบก (Hanbok) ชุดประจำชาติของสตรีเกาหลีใต้ในอิริยาบถนั่งอย่างเรียบง่ายอยู่บนเก้าอี้ไม้ และมีเก้าอี้ลักษณะเดียวกันอีกหนึ่งตัววางอยู่ด้านข้าง บนบ่าซ้ายของรูปปั้นหญิงสาวมีนกตัวเล็กเกาะอยู่ พื้นที่ด้านข้างประติมากรรมขนาดเท่าคนจริงนั้นมีประติมากรรมสำริด (Bronze) ขนาดเล็กที่มีรูปแบบเดียวกันตั้งอยู่บนแท่นวางงานศิลปะสีขาว แน่นอนว่าผลงานศิลปะชุดนี้ของสองศิลปินชาวเกาหลีใต้ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” (Statue of Peace) หรือ “ประติมากรรมนางบำเรอ” รูปปั้นสำริดสตรีในชุดฮันบกที่แฝงสัญลักษณ์แห่งประวัติศาสตร์สงครามอันน่าอัปยศซึ่งสร้างความบาดหมางและความขัดแย้งระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีได้มาตลอดหลายทศวรรษจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 10 Kim Seo-kyung & Kim Eun-sung. Statue of a Girl of Peace, 2019, Mixed media installation
(source: CIMAM 2022, online)

ภาพที่ 11 Kim Seo-kyung & Kim Eun-sung. Statue of a Girl of Peace, 2019, Mixed media installation
(source: The Korea Herald 2022, online)

ผลงานประติมากรรมชิ้นนี้ถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลอิงประวัติศาสตร์ย้อนกลับไปในยุคสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ภาพการนั่งรอเพื่อให้บริการของหญิงสาวหนึ่งในหลายพันถึงหลายหมื่นคน (นักประวัติศาสตร์กระแสหลักสันนิษฐานว่าอาจมีมากถึง 200,000 คน) ที่ถูกบังคับให้ตกเป็นทาสทางเพศแก่ทหารญี่ปุ่น “นางบำเรอ” (Comfort Woman : Wianbu; 위안부) หรือ “กองพันนางบำเรอ” (Comfort Battalion) เป็นชื่อเรียกของสตรีในดินแดนที่ ‘กองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่น’ เข้าไปรุกรานและยึดครองตั้งแต่ช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และได้บังคับให้หญิงสาวในดินแดนที่ตนเองเข้าไปบุกยึดครองมาเป็นทาสทางเพศ (Sexual Slave) ซึ่งกว่าร้อยละ 80 ของสตรีเหล่านี้ คือ ชาวเกาหลีใต้ (Jensiripon 2021, online)

การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะชุดดังกล่าวนั้นพิสูจน์ได้เบื้องต้นว่าประวัติศาสตร์อันแสนอ่อนไหวที่เกิดขึ้นในช่วงสงคราม แม้ว่าเวลาจากผ่านมานานหลายทศวรรษ แต่ความสนใจของผู้สูญเสียหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมมิได้ลดน้อยถอยลงไป รวมถึงผู้ที่เป็ “ฝ่ายกระทำ” ยังคงมีความเปราะบางทางความรู้สึกและไม่สามารถเปิดใจยอมรับต่อเหตุการณ์ใดที่ทำให้พวกเขาต้องหวนกลับไปนึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ไม่ยากจดจำ แม้ว่าพวกเขาจะเป็นฝ่ายสร้างประวัติศาสตร์อันเลวร้ายนั้นขึ้นมาด้วยมือตัวเองก็ตาม

ภาพที่ 12 ทาสทางเพศชาวเกาหลี (Korean comfort women) ภายใต้การควบคุมของกองทัพญี่ปุ่น ในประเทศพม่า
บันทึกภาพเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1944
(source: Hankyoreh 2022, online)

พูดให้ถูกต้องกว่านี้คือประวัติศาสตร์ที่บรรพชนได้ก่อไว้และวันเวลาดำเนินล่วงเลยผ่านไปแล้ว พวกเขาในฐานะลูกหลานแห่งจักรวรรดิญี่ปุ่นอาจไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบ จากประเด็นปัญหาข้างต้น ผวนวกกับชุดข้อมูลและความคิดเห็นของผู้เขียน จึงทำให้เกิดการตั้งสมมติฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับ “เสรีภาพในการสร้างสรรค์ของศิลปินและการเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะ” แบ่งได้เป็น 2 ประเด็นหลัก คือ

1. ในหลายพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นสังคมญี่ปุ่น หรือกระทั่งสังคมไทย ด้วยบรรทัดฐานบางอย่างที่คนส่วนใหญ่ยึดถือด้วยระบบคุณค่าที่ไม่มีความหลากหลายมากพอ จึงทำให้เกิดข้อจำกัดกับศิลปินผู้สร้างสรรค์งานศิลปะบางกลุ่มที่พยายามจะสะท้อนและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาพร้อมสมัยไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมืองต่อสาธารณะ ข้อจำกัดนั้นถูกสร้างให้เกิดขึ้นโดยระบบคุณค่าหรือความเชื่อของชนชั้นปกครองที่หล่อหลอมชุดความคิดกระแสหลักเข้ามากดทับการแสดงความคิดเห็นเหล่านั้นเอาไว้ ทำให้ทัศนคติจำนวนมากไม่ถูกนำเสนอในวงกว้าง

2. ความเข้าใจต่อเรื่องศิลปะควรถูกผลักดันสู่กลไกของความเป็นประชาธิปไตยโดยภาคประชาสังคมและรัฐควรสนับสนุนการทำงานในระบบคุณค่าของความคิดสร้างสรรค์ในทุกรูปแบบ เพื่อให้ศิลปินมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างอิสระ ที่ถูกต้องตามความสามารถ โดยมีกลไกทางสังคมควบคุมหรือเชิดชูระบบคุณค่าโดยภาคสังคมเอง

‘สงครามโลกครั้งที่สอง’ ประวัติศาสตร์ด้านมืดที่ญี่ปุ่นไม่ยากจดจำ

เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1937 ภายหลังเหตุการณ์โศกนาฏกรรมการสังหารหมู่ที่นานกิง (Nanking Massacre) ในประเทศจีน มีสตรีชาวจีนหลายคนถูกข่มขืนและฆ่าโดยทหารญี่ปุ่น ผู้นำกองทัพญี่ปุ่นจึงคิดหาหนทางในการควบคุมอาชญากรรมทางเพศที่เกิดขึ้นโดยการจัดหาหญิงสาวในประเทศอาณานิคมของตนซึ่งยังไม่ได้แต่งงานเพื่อจัดตั้ง “สำนักนางบำเรอ” (Comfort Station) ขึ้นตามฐานทัพญี่ปุ่นเพื่อรองรับความต้องการของเหล่าทหารซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกองทัพ

ภาพที่ 13 โศกนาฏกรรมการสังหารหมู่ที่นานกิง (Nanking Massacre) ในประเทศจีน มีผู้เสียชีวิตกว่า 200,000 คน และมีผู้หญิงกว่า 20,000 คนถูกทารุณกรรมทางเพศ เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1937

(source: Miller 2022, online)

จำนวนที่แน่ชัดของหญิงสาวที่ต้องถูกบังคับขืนใจโดยกองทัพญี่ปุ่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในแวดวงวิชาการ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากประเทศที่กองทัพญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองได้ เช่น จีน ฟิลิปปินส์ และเกาหลีใต้ อีกทั้งยังมีการตั้ง “สำนักนางบำเรอ” ทั้งในประเทศญี่ปุ่นเอง ไปจนถึงไทย พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฮังการี และอีกหลายประเทศที่กองทัพญี่ปุ่นไปรุกราน โดยหญิงสาวเหล่านั้นถูกพาเข้าไปประจำอยู่ในสำนักตามพื้นที่ต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ถึงแม้ว่าสตรีหลายคนสมัครใจในการไปเป็นนางบำเรอให้กับกองทัพญี่ปุ่นเพื่อแลกกับค่าตอบแทนที่จะได้รับ แต่ก็มีจำนวนอีกไม่น้อยที่ถูกล่อลวงและบีบบังคับ โดยเฉพาะกลุ่มสตรียากจนในพื้นที่ชนบททางไกลของประเทศเกาหลีใต้ และภายหลังเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง มีนางบำเรอจำนวนมากถูกฆ่า ทอดทิ้ง ไปจนถึงถูกกดขี่ให้ฆ่าตัวตาย บางส่วนที่ยังมีชีวิตรอดก็ไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมปกติได้ด้วยฐานวัฒนธรรมเอเชียแบบชายเป็นใหญ่และการเคร่งครัดเรื่องความบริสุทธิ์ของสตรี (Jensiripon 2021, online)

ประเด็นปัญหานางบำเรอในนัยยะทางเพศชาวเกาหลี (Korean Comfort Women) เป็นมรดกแห่งความขัดแย้งมูลค่ามหาศาลทางประวัติศาสตร์ภูมิภาคเอเชียตะวันออก และญี่ปุ่นคือจำเลยของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ประเด็นปัญหาในเรื่องนี้ยังคงเป็นความขัดแย้งสำคัญที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับเกาหลีได้มาจนถึงปัจจุบัน

ณ ปัจจุบัน ถึงแม้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นจะให้การเยียวยาสภาพร่างกายและจิตใจแก่ “อดีตหญิงบำเรอ” ผ่านการสนับสนุนเงินบริจาคผ่านมูลนิธิอย่างไม่เป็นทางการ แต่คำขอโทษอย่างจริงใจก็ยังไม่ปรากฏจากฝั่งรัฐบาลญี่ปุ่น เสียงวิพากษ์วิจารณ์จากเหล่าผู้เสียหายในอดีตซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่หลายคนต่างรู้สึกไม่พอใจต่อสถานการณ์เช่นนี้ พวกเขาคิดเห็นว่าท่าทีของรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นไปในลักษณะของการไม่ยอมรับความจริงและพยายามบิดเบือนประวัติศาสตร์อันเลวร้ายที่เกิดขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง สถานการณ์เช่นนี้ถูกจับตามองจากภาคประชาสังคมเกาหลีใต้ตลอดมา (Jensiripon 2021, online) ผู้สูญเสียชาวเกาหลีได้ยังคงรอคอยคำขอโทษและการเยียวยาจากรัฐบาลญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการและจริงใจ

ภาพที่ 14 เด็กสาวชาวจีนซึ่งเคยอยู่ในกองพันนางบำเรอ (Comfort Battalion) กำลังให้ปากคำต่อทหารฝ่ายสัมพันธมิตร เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า บันทึกภาพเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ภายหลังที่สงครามโลกครั้งที่สองกำลังสิ้นสุดลง (source: Imperial War Museums 2022, online)

ความขัดแย้งระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้

เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 2015 รัฐบาลญี่ปุ่นกับรัฐบาลเกาหลีใต้ได้มีการลงนามในข้อตกลงเพื่อยุติความขัดแย้งกรณี “นางบำเรอ” ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งยืดเยื้อมาอย่างยาวนาน โดยเป็นการทำข้อตกลง “ครั้งสุดท้าย” ที่มีสาระสำคัญคือ ญี่ปุ่นจะจัดพิธีการขอโทษต่อเหตุการณ์อัปยศที่เกิดขึ้นในอดีต และชดเชยเป็นเงินเพื่อเยียวยาผู้สูญเสียเป็นจำนวน 1,000 ล้านเยน ผ่านการก่อตั้งมูลนิธิที่ดูแลโดยรัฐบาลเกาหลีใต้ โดยมีข้อแลกเปลี่ยนว่า รัฐบาลเกาหลีใต้ต้องรื้อถอน “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” (Statue of Peace) หรือ “รูปปั้นนางบำเรอ” ออกจากบริเวณด้านหน้าสถานทูตญี่ปุ่นในกรุงโซล ซึ่งทางสมาคมชาวเกาหลีเพื่อผู้หญิงที่ถูกบังคับให้เป็นนางบำเรอต่อทหารญี่ปุ่น (Korean Council for Women Drafted for Military Sexual Slavery by Japan : the Korean Council) นำมาติดตั้งไว้เมื่อปี ค.ศ. 2011 ในวันครบรอบการประชุมครั้งที่ 1,000 และสุดท้ายรัฐบาลจากทั้งญี่ปุ่นและเกาหลีใต้จะไม่นำประเด็นดังกล่าวนี้ขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ในเวทีระหว่างประเทศอีกต่อไป (BBC News 2021, online)

ภาพที่ 15 ประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) บริเวณด้านหน้าสถานทูตญี่ปุ่น ณ กรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้
(source: Honorary Reporter 2022, online)

ภายหลังการลงนามข้อตกลงดังกล่าว ได้มีกระแสความไม่พึงพอใจจากภาคประชาสังคมเกาหลีใต้จนเกิดการรวมตัวเพื่อชุมนุมประท้วงและมีการนำ “รูปปั้นนางบำเรอ” อีกชิ้นหนึ่งไปติดตั้งบริเวณด้านหน้าสถานกงสุลญี่ปุ่นที่เมืองปูซาน ประชนชนชาวเกาหลีได้มองประเด็นการลงนามในข้อตกลงครั้งนี้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่นไม่มีความจริงใจ มิได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ในแง่ของกฎหมาย อีกทั้งยังได้รับฟังความคิดเห็นจาก “นางบำเรอผู้เสียหาย” ที่ยังมีชีวิตอยู่ การลงนามครั้งนี้จึงขาดความชอบธรรม กลุ่มผู้ประท้วงให้คำจำกัดความต่อเหตุการณ์นางบำเรอนี้ว่าเป็น “อาชญากรรมต่อมนุษยชาติ” (Crime Against Humanity) ความต้องการสูงสุดของประชาคมเกาหลีใต้บางส่วนคือ รัฐบาลญี่ปุ่นควรจะได้รับผิดชอบโดยการบันทึกเหตุการณ์นางบำเรอในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองลงในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่น (Reuters 2021, online)

ภาพที่ 16 การรวมตัวเพื่อประท้วงและรำลึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของกลุ่มนักเคลื่อนไหวบริเวณประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) บริเวณด้านหน้าสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ เมืองปูซาน ประเทศเกาหลีใต้ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ.2016 (source: Art daily 2019, online)

อาจกล่าวได้ว่า “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” หรือ “รูปปั้นนางบำเรอ” กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์เพื่อเรียกร้องความรับผิดชอบจากประเทศญี่ปุ่นทั้งในระดับประเทศและเวทีระดับนานาชาติ เป็นการนำความทรงจำอันเลวร้ายในอดีตมาบรรจุใส่ไว้ใน “ประติมากรรม” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงเรื่องราวจากอดีตสู่ปัจจุบัน ส่งผลให้ประติมากรรมชิ้นนี้มีอำนาจเสนอท่วงพลังอยู่ในตัวเอง (Hwang 2021, online)

ปัญหาความขัดแย้งที่ดูเสมือนว่าจะจบยิ่งกลับมาปะทุอย่างรุนแรงเพราะกระแสความไม่พอใจจากการลงนามข้อตกลงดังกล่าว ภาคประชาสังคมเกาหลีใต้ได้ขยายวงกว้างของการประท้วงเรียกร้องออกไปสู่ระดับนานาชาติ เช่นการนำ “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” ไปติดตั้งยังต่างประเทศในพื้นที่สาธารณะตามจุดต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา เยอรมัน และจีน โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาในเมืองซานฟรานซิสโก (San Francisco) เมื่อปี ค.ศ. 2017 ที่ประสานงานในการติดตั้งรูปปั้น โดย “องค์กรความร่วมมือเพื่อหญิงบำเรอ” (Comfort Women Justice Coalition: CWJC) การติดตั้งประติมากรรมแห่งสันติภาพครั้งนี้ได้สร้างความขุ่นเคืองใจต่อชาวญี่ปุ่นจนถึงขั้นตัดความสัมพันธ์กันในฐานะ “บ้านพี่เมืองน้อง” (Sister City) ระหว่างเมืองโอซาก้า (Osaka) ประเทศญี่ปุ่น และเมืองซานฟรานซิสโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีมาอย่างยาวนานกว่า 60 ปี (The Washington Post 2022, online)

ภาพที่ 17 ประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) บริเวณจัตุรัสเซนต์แมรี เมืองซานฟรานซิสโก (St. Mary's Square, San Francisco) ประเทศสหรัฐอเมริกา (source: Sullivan 2022, online)

ภาพที่ 18 ประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) ใจกลางสวนสาธารณะในกรุงเบอร์ลิน
ประเทศเยอรมันนี (Berlin, Germany)
(source: The Korea Times 2022, online)

ในอีกด้านหนึ่งการใช้อุดมการณ์สากล เช่น “ความเท่าเทียม สิทธิมนุษยชน และสิทธิสตรี” เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนข้อเรียกร้อง และสร้างความชอบธรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับ โดยสื่อสารผ่านประติมากรรมขึ้นดังกล่าวและมุ่งเป้าไปยังประเทศที่ให้ความสำคัญกับอุดมการณ์สากลนั้น ๆ ทั้งหมดดำเนินไปในเชิงการกดดันญี่ปุ่นทางอ้อม ที่อาจให้ผลสำเร็จมากกว่าการกดดันทางการเมืองโดยตรง นั่นคือการกดดันผ่านการรณรงค์ในประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรี ซึ่งทั่วโลกล้วนให้การยอมรับ ถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่ประสบความสำเร็จในแง่ของการดึงความสนใจจากนานาชาติได้เป็นอย่างดี (Liangchoosak 2019, 298 - 300)

หากนำประเด็นความขัดแย้งระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ดังกล่าวมาวิเคราะห์ผ่านทฤษฎี “การไม่เห็นด้วยเห็นไม่ตรงกัน” (Disagreement) โดย ฌาคส์ ร็องซีแยร์ (Jacques Rancière) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสจะมีมุมมองในเชิงที่ว่าความขัดแย้งครั้งนี้เป็น “ตรรกะทางการเมือง” (Rancière 1998) ตรรกะของการไม่เห็นด้วยทำให้ระบบการแบ่งแยกการรับรู้ในสังคมถูกรบกวนและตั้งคำถามโดยกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง การแสดงออกถึงความคิดเห็นที่ขัดแย้งแตกต่างไม่ควรนำไปสู่การเกิดแรงปะทะจากคู่กรณีหรือจากสังคม

สำหรับผู้เขียน “การไม่เห็นด้วย เห็นไม่ตรงกัน” ในฐานะที่เป็นตรรกะของการเมือง จึงไม่ใช่เรื่องการเข้าใจผิด แต่เป็นเรื่องของการเมือง จึงไม่ใช่เรื่องของการมีระบบการแบ่งแยกการรับรู้คนละชุด เพราะในสถานการณ์ที่เรียกว่า ‘เข้าใจผิด’ หมายความว่าคนสองคนใช้ภาษาเดียวกัน แต่ใช้ในความหมายที่ต่างกัน หรือเห็นต่างกัน ในรายละเอียดของสิ่งเดียวกัน ความเท่าเทียมเป็นเพียงเรื่องอุดมคติ หากเราไม่ยอมรับใน “ความเป็นอื่น” การเมืองเป็นสิ่งที่กำหนดว่าใครจะมีสิทธิพูดในพื้นที่สาธารณะและมีอำนาจในการจัดระเบียบทางสังคม

ด้วยเหตุนี้การไม่เห็นด้วย เห็นไม่ตรงกัน เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเหตุการณ์การเซ็นเซอร์ศิลปะแล้วทำให้ผู้เขียนมองเห็นถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ทางสังคม “การยอมรับความเป็นอื่น” คือ ทางออกของเงื่อนไขปัญหาต่าง ๆ และอาจช่วยสร้างสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นแก่สังคม “คุณค่าแห่งความหลากหลาย” จะดำรงอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันอย่างปกติสุขและยั่งยืน หากไม่เช่นนั้นแล้วความขัดแย้งและความเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างญี่ปุ่นกับเกาหลีใต้ต่อประเด็นนี้อาจไม่มีวันจบสิ้นลง

ภาพที่ 19 ประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) ณ เมืองซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย (Sydney, Australia)
(source: BBC News 2021, online)

‘งานศิลปะ’ ผู้ร้ายตัวจริงหรือแพะรับบาป

ไอจิ เทียนนาเล่ นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ ปี ค.ศ. 2019 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเกี่ยวเนื่องเจาะจงกับประเด็นประวัติศาสตร์การเซ็นเซอร์ผลงานทัศนศิลป์ในประเทศญี่ปุ่น เป็นนิทรรศการที่รวบรวมผลงานทัศนศิลป์ที่เคยถูกปฏิเสธหรือยุติการจัดแสดงจากพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ เพื่อสื่อสารถึงการเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะและตั้งคำถามต่อเสรีภาพแห่งการแสดงออกในยุคปัจจุบัน (After “Freedom of Expression?”) แต่กลับถูกปิดตัวลงหลังจากเปิดนิทรรศการได้เพียงสามวันด้วยผลกระทบจากการเซ็นเซอร์ ฮิเดอากิ โอมูระ (Hideaki Omura) ผู้ว่าราชการจังหวัดไอจิ (The Governor of Aichi) หัวหน้าคณะกรรมการการจัดงาน ไอจิ เทียนนาเล่ 2019 ได้ให้สัมภาษณ์กับสำนักข่าวเจแปน ไทมส์ (Japan Times) ซึ่งมีเนื้อหาและประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับการนำเสนอของสำนักข่าวไมนิชิเจแปน (The news site Mainichi Japan) มีใจความสำคัญว่า คณะกรรมการผู้จัดงานได้รับเรื่องร้องเรียนทางโทรศัพท์และแฟกซ์เกี่ยวกับความไม่พอใจของประชาชนที่มีต่อผลงานประติมากรรม “นางบำเรอ” กว่า 700 ครั้งเฉพาะในวันแรกที่เปิดนิทรรศการ รวมถึงมีอีเมล (E-mail) และโทรศัพท์คุกคามข่มขู่ถึงขั้นจะเผาทำลายหอศิลป์แห่งเมืองไอจิ ให้เหมือนกับที่เคยเกิดเหตุกับเกียวโต เอนิเมชั่น สตูดิโอ (Kyoto Animation studio) เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ปี ค.ศ. 2019 เดือนที่ผ่านมา ส่งผลให้มีผู้เคราะห์ร้ายเสียชีวิตถึง 35 คน (Dafoe 2019, online)

ภาพที่ 20 Kyoto Animation studio, Kyoto, Japan ถูกบุกรุกวางเพลิงหลังจากที่เคยได้รับ E-mail ข่มขู่ เหตุเกิดเวลา 10.30 น. ตามเวลาท้องถิ่น เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ค.ศ. 2019 ทำให้มีพนักงานเสียชีวิต 35 คน ผู้ก่อเหตุเป็นชายชาวญี่ปุ่นวัย 41 ปี (source: BBC News 2021, online)

หนึ่งในผู้ที่คัดค้านและต่อต้านผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” คือ ทากาชิ คาวามูระ (Takashi Kawamura) นายกเทศมนตรีแห่งเมืองนาโกย่า (Nagoya mayor) เรียกเรื่องให้ถอดผลงานชิ้นดังกล่าวออกจากนิทรรศการทันที โดยให้เหตุผลว่า “ผลงานศิลปะชุดนี้นั้นเหยียบย่ำทำลายความรู้สึกของชาวญี่ปุ่น” คาวามูระออกแถลงการณ์กล่าวว่า “ประเด็นนี้ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องอะไรกับการมีเสรีภาพในการสร้างสรรค์และการแสดงออกเลย พื้นที่ศิลปะที่ได้รับการสนับสนุนเงินภาษีจากประชาชนจำนวนมหาศาลไม่ควรทำเช่นนี้ รัฐจะดำเนินการตรวจสอบนิทรรศการครั้งนี้โดยเร็วที่สุดเพื่ออธิบายให้ประชาชนได้ทราบว่านิทรรศการดังกล่าวถูกเผยแพร่ออกมาได้อย่างไร ซึ่งเสรีภาพในการแสดงออกนั้นต้องมีขีดจำกัด” (Harris 2019, online)

ขณะเดียวกันก็มีการตอบโต้จากทางโอมูระ ผู้ว่าราชการจังหวัดโอจิความว่า “รัฐบาลและองค์กรสาธารณะควรเป็นฝ่ายปกป้องสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก ถึงแม้ว่าการแสดงออกนั้นจะไม่ตรงกับรสนิยมของผู้มีอำนาจปกครองก็ตาม รัฐควรยอมรับว่าการแสดงออกก็คือการแสดงออก (Expression as Expression) และการปิดกั้นในลักษณะนี้เป็นการกระทำผิดต่อรัฐธรรมนูญญี่ปุ่น” รวมถึงภัณฑารักษ์ประจำนิทรรศการได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า “นี่คือความชั่วร้ายทางประวัติศาสตร์ (Historic Outrage) และคงจะเป็นเหตุการณ์การเซ็นเซอร์และการปิดกั้นที่เลวร้ายที่สุดในยุคหลังสงครามของประเทศญี่ปุ่น” (Dafoe 2019, online)

สมาคมนักวิจารณ์ศิลปะนานาชาติญี่ปุ่น (The Japan branch of the International Association of Art Critics) หรือ AICA ได้มีการออกแถลงการณ์เกี่ยวกับกรณีการคุกคามนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยครั้งนี้ว่า

“โอจิ เทียนนาเล่ 2019 คือ นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติที่ถ่ายทอดประสบการณ์อันหลากหลายจากประเด็นเรื่องการถูกปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์และเสรีภาพในการแสดงออกผ่านผลงานศิลปะของศิลปินผู้สาธยายเหตุผลของการคุกคามข่มขู่ของประชาชน และแถลงการณ์จากนายกเทศมนตรีเมืองนาโกย่าที่มีความต้องการให้ยุติการจัดแสดงนิทรรศการครั้งนี้ ไปจนถึงข้อเสนอแนะของ โยชิฮิเดะ ชูกะ (Yoshihide Suga) หัวหน้าคณะรัฐมนตรีญี่ปุ่น (Chief Cabinet Secretary) ที่กล่าวว่า ต่อไปนี้ นิทรรศการศิลปะนานาชาติเทียนนาเล่อาจถูกงดเว้นเงินทุนสนับสนุนทั้งหมดที่เคยได้รับจากสำนักงานกิจการวัฒนธรรมแห่งชาติ (The national Agency for Cultural Affairs)” (Art It Magazine 2019, online) และจากเรื่องราวทั้งหมด ผู้เขียนสรุปได้ว่า “ท่าทีการตอบสนองจากหลายฝ่ายต่อนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยครั้งนี้มันเท่ากับเป็นการกระทำการเซ็นเซอร์รูปแบบหนึ่ง (Tantamount to an Act of Censorship)”

บันทึกคำแถลงการณ์เป็นภาษาญี่ปุ่นลงวันที่ 7 สิงหาคม ค.ศ. 2019 โดย ฟุมิโอะ นันโจ (Fumio Nanjo) ประธานสมาคมนักวิจารณ์ศิลปะนานาชาติญี่ปุ่น มีรายละเอียดกล่าวถึงความกังวลอย่างยิ่งต่อสถานการณ์การเซ็นเซอร์และการคุกคามที่เกิดขึ้นกับ โอจิ เทียนนาเล่ 2019 โดยระบุว่า การแสดงออกด้วยท่าทีที่รุนแรงและเป็นภัยคุกคามจากผู้ต่อต้านไม่สมควรที่จะถูกยอมรับ และเจ้าหน้าที่รัฐควรแสดงบทบาทในการปกป้องคุ้มครองชีวิต พื้นที่ และกิจกรรมทางศิลปะนี้จากการกระทำรุนแรงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นอันมีเจตนาเพื่อให้นิทรรศการถูกยุยง แต่แม้มันไม่มีท่าทีเกิดขึ้น การเซ็นเซอร์ยังคงดำเนินต่อไป สมาคมต้องการย้ำเตือนว่าเหตุการณ์ครั้งนี้อาจทำลายความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อรัฐบาล เขามองว่าการปกป้องสิ่งเหล่านี้คือรากฐานของการปกครอง

ในระบอบประชาธิปไตยรัฐควรส่งเสริมสนับสนุนจนถึงให้ความเคารพต่อความคิดเห็น คำวิพากษ์วิจารณ์ และการแสดงออกที่หลากหลาย การปิดกั้น ปกปิด หรือกักตุนผลงานศิลปะที่ไม่ถูกจริตโดยรัฐนั้นเป็นอุปสรรคต่อสิทธิในการเข้าถึงองค์ความรู้ทางศิลปะของประชาชน และไม่เอื้อต่อการพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรมแต่ประการใด

นั่นโจกล่าวต่อไปว่า ถ้อยแถลงของชูกะ หัวหน้าคณะรัฐมนตรีที่กล่าวว่าจะระงับเงินทุนสนับสนุนนิทรรศการศิลปะเทียนนาเล่าครั้งต่อไปถือเป็นการข่มขู่และคุกคามรูปแบบหนึ่ง ประเด็นสำคัญคือการที่เราจะสนับสนุนสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก มิได้หมายความว่าเราจะต้องเห็นชอบกับคำวิพากษ์วิจารณ์หรือการแสดงออกเหล่านั้น แต่มันคือการสนับสนุนโอกาสของประชาชนที่จะได้เข้าถึง ขบคิด และไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง สุดท้ายแล้วหากเรายอมรับเหตุการณ์การปิดกั้นทางความคิดสร้างสรรค์ การปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นผ่านผลงานศิลปะในกรณีดังกล่าวนี้ ต่อไปคงจะไม่ใช่แค่ ไอจิ เทียนนาเล่า แต่มันจะส่งผลถึงกิจกรรมการแสดงออก การแสดงความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตภายใต้ระบอบประชาธิปไตยญี่ปุ่นในภาพรวมทั้งหมด (Art It Magazine 2019, online)

ภาพที่ 21 Kim Seo-kyung & Kim Eun-sung. Statue of a Girl of Peace, 2019, Mixed media installation
(source: Reuters 2022, online)

นิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ โอจิ เทียนนาเล่ 2019 เปิดให้สาธารณชนทั่วไปได้เข้าชมในวันที่ 1 สิงหาคม และตัดสินใจยุตินิทรรศการลงในวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ. 2019 เป็นเวลาเพียง 3 วัน แม้ภายหลังเหตุการณ์สำนักข่าวโตเกียว เอเอฟพี (Tokyo AFP) จะรายงานว่ามีชายชาวญี่ปุ่นวัย 59 ปี คนหนึ่งถูกจับกุมด้วยข้อกล่าวหาข่มขู่คุกคามด้วยวิธีการส่งแพกซ์ที่มีข้อความว่า “เอาญี่ปุ่นนั้น (Comfort Woman) ออกไปเดี๋ยวนี้ ไม่งั้นเราจะไปเยี่ยมเยียนที่หอศิลป์พร้อมขวดบรรจุน้ำมัน” ไปยังหอศิลป์ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ในทางกลับกันยังมีหลายฝ่ายที่ออกมาปกป้องการจัดนิทรรศการครั้งนี้โดยให้เหตุผลว่าเสรีภาพในการแสดงออกควรได้รับการคุ้มครองและการสนับสนุน (Art daily 2019, online)

ภายหลังที่ โอจิ เทียนนาเล่ 2019 ยุติการเผยแพร่ผลงาน ศิลปินที่ร่วมแสดงงานในนิทรรศการครั้งนี้กว่า 70 ราย ได้ลงนามและออกแถลงการณ์คัดค้านการสั่งปิดนิทรรศการในครั้งนี้ เหล่าศิลปินเรียกร้องให้เปิดนิทรรศการศิลปะเพื่อเสรีภาพในการแสดงออกอีกครั้งพร้อมกับมาตรการรักษาความปลอดภัยที่เหมาะสมเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับเจ้าหน้าที่ประจำหอศิลป์และบุคคลทั่วไปที่จะเข้ามาเยี่ยมชม อีกหนึ่งข้อเรียกร้องคือการจัดตั้งเวทีเสวนาในประเด็นดังกล่าวอย่างเสรีและเป็นกลางพร้อมเปิดกว้างให้พื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นสำหรับทุกฝ่าย “นิทรรศการนี้ได้รับผลกระทบทั้งจากการคุกคามข่มขู่และแรงกดดันทางการเมือง การยอมรับและก้มหัวให้กับสิ่งนี้ไม่ควรเกิดขึ้น สิ่งที่ต้องคือการค้นหาผู้กระทำผิดตามกฎหมายอย่างรวดเร็ว และออกมาตราการรักษาดูแลความปลอดภัยให้กับพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ การกระทำการเซ็นเซอร์เป็นวิธีการที่ฉาบฉวยและไร้ซึ่งจรรยาบรรณ การปิดกั้นมิให้ผู้คนแสดงความเห็น และการบิดเบือนหลบเลี่ยงประวัติศาสตร์ที่ควรเผชิญหน้านั้นสร้างความเสียหายร้ายแรง” คิม เซโย คยอง ศิลปินเกาหลีใต้หนึ่งในผู้สร้างสรรค์ผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” ให้สัมภาษณ์กับสำนักข่าวนิวยอร์กไทมส์ (New York Times) มีใจความว่า “น่าผิดหวังที่นิทรรศการถูกปิดตัวลง เราเชื่อว่าประติมากรรมชิ้นนี้ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะสตรีนึกถึงความเจ็บปวดตรวตรำจากสงคราม” (Harris 2019, online)

ผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” นั้นถอดแบบมาจาก “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” (Statue of Peace) ที่ถูกติดตั้งและเผยแพร่ตามสถานที่ต่าง ๆ มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2011 มีนักเคลื่อนไหวอีกหลายกลุ่มได้นำประติมากรรมลักษณะเดียวกันนี้ไปติดตั้งตามพื้นที่สาธารณะหลายสิบแห่งทั่วโลกโดยเฉพาะในเกาหลีใต้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ประติมากรรมแห่งสันติภาพ” ที่ตั้งตระหง่านอยู่หน้าสถานทูตญี่ปุ่น ไจกลางกรุงโซล เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์และเหยื่อผู้เคราะห์ร้าย สิ่งนี้สร้างความโกรธเคืองต่อประเทศญี่ปุ่นเรื่อยมา ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ว่าจะเป็นการที่ญี่ปุ่นเรียกร้องกดดันให้เรืออวนประติมากรรมชิ้นนี้ออกจากพื้นที่ด้านหน้าสถานทูตญี่ปุ่นที่กรุงโซล และถอนตัวออกจากการเป็นประเทศคู่ค้า สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Art daily 2019, online)

ความขัดแย้งดังกล่าวไม่มีท่าทีที่จะจบลงได้ในระยะเวลาอันสั้น ด้วยความคิดเห็นที่ต่างกันในเรื่องเดียวกันเราจะสังเกตจากข้อมูลข้างต้นได้ว่าเหตุการณ์ “การเซ็นเซอร์ศิลปะ” ครั้งนี้เสียงแตกออกเป็นสองฝั่ง แม้กระทั่งชาวญี่ปุ่นเองก็มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ฝ่ายหนึ่งเห็นว่างานศิลปะชุดนี้เป็นการเหยียบย่ำความรู้สึกของตนอย่างร้ายแรง และอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเสรีภาพในการแสดงออกคือพื้นฐานของเสรีประชาธิปไตยที่ควรได้รับการปกป้องและสนับสนุน

บทสรุปแห่งความสมานฉันท์

ปรากฏการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัย “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ” ที่สร้างสรรค์โดย คิม เซโย คยอง และ คิม อิน ซอง ในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยนานาชาติ ไอจิ เทียนนาเล่ เมื่อปี ค.ศ. 2019 นั้นถือเป็นกรณีศึกษาที่มีนัยยะสำคัญต่อบทความของผู้เขียนอย่างยิ่งในเชิงเปรียบเทียบต่อบริบททางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ทั้งตะวันตก เอเชีย หรือประเทศไทยเองก็ตาม ซึ่งปรากฏการณ์การเซ็นเซอร์อาจไม่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่เท่าใดนัก ประเด็นที่แตกต่างคือ “สิ่งใดจะก้าวเข้ามาเป็นสิ่งที่ต้องห้าม” กล่าวคือ ความสัมพันธ์อันแนบแน่นของตัวแปรที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เซ็นเซอร์ ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา รูปแบบผลงานศิลปะ ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ ผู้เขียนสังเกตเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ตัวแปรนี้ว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน

บริบททางประวัติศาสตร์การเมืองในแต่ละพื้นที่นั้นส่งผลต่อทัศนคติที่มีต่อระบบบางอย่างในสังคมของกลุ่มศิลปิน นักสร้างสรรค์ รวมไปถึงนักเคลื่อนไหว ทัศนคติดังกล่าวส่วนใหญ่สวนทางกับความคิดกระแสหลักในสังคมใดสังคมหนึ่งจนถูกผลักดันให้เกิดการต่อสู้ทางความคิด และการต่อสู้ทางความคิดนั้นถูกสื่อสารผ่านผลงานศิลปะ ในขณะที่เดียวกันประวัติศาสตร์การเมืองก็เป็นแรงขับเคลื่อนต่อกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐและอุดมการณ์รัฐนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอมชุดความคิดกระแสหลักที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง

สงครามโลกครั้งที่สองนั้นสร้างความเสียหายทั้งทางเศรษฐกิจและชีวิตมนุษย์อย่างมากมายมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นผู้ชนะหรือผู้ที่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามอย่างประเทศญี่ปุ่น ความพยายามยอมรับและลบเลือนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ ‘ทาสทางเพศชาวเกาหลี’ ของญี่ปุ่นนั้นยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน การสื่อสารด้วยวิธีการใดก็ตามที่จะทำให้ประชาชนญี่ปุ่นต้องหวนกลับมานึกถึงเหตุการณ์เหล่านี้อีกครั้งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถยอมรับได้ จึงสมควรถูกปิดกั้นและต่อต้าน ในยุคหลังสงครามผลกระทบทางด้านจิตใจต่อชาวญี่ปุ่นและผู้สูญเสียยังคงมีให้เห็นเสมอ ระบบทางวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นที่ฝังรากลึกไม่ที่จะเป็นการสงวนท่าที การหวงแหนความเป็นส่วนตัว การใส่ใจในรายละเอียดขบถย่อย หรือแม้กระทั่งการแสดงออกที่แฝงนัยความหมายอันซับซ้อน ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนญี่ปุ่นในทุกโครงสร้างชนชั้นล้วนมีพื้นฐานจากสิ่งเหล่านี้จนทำให้เกิดระบบทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยระเบียบแบบแผน

ผู้เขียนมีอาจปฏิเสธว่าระบบวัฒนธรรมอันมีอัตลักษณ์ดังกล่าวนั้นได้ขบั่นสุนทรียศาสตร์ความงามซึ่งสอดแทรกอยู่ในทุกอริยาบถของชนชาติญี่ปุ่น และได้สร้างปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอันทรงพลังเป็นที่ยอมรับไปทั่วทุกมุมโลก ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต การดำเนินชีวิต ระเบียบวินัยอันน่าชื่นชม และยึดถือเป็นแบบอย่างในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ แต่ด้วยกรอบความคิดแบบญี่ปุ่นเช่นนี้นั้นยังมีร่องรอยของความพยายามในการปิดกั้นบางสิ่งบางอย่างที่อาจกรายเข้ามาสั่นคลอนและสร้างความ “กระอักกระอ่วน” ให้เกิดขึ้นในสังคมที่การกระทบกระทั่งกันทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจแม้เพียงเล็กน้อยนั้นเป็นสิ่งที่มิอาจยอมรับได้

เหตุเพราะการสอดแทรกเนื้อหาเรื่องราวที่สร้างความกระอักกระอ่วนใจจนไม่อาจนิ่งเฉย และรูปแบบของผลงานที่ตรงไปตรงมาชนิดที่ไม่ต้องอาศัยหลักการตีความอันซับซ้อนนั้นทำให้ ‘ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ’ มีอาจแสวงหาที่ทางเพื่อดำรงอยู่ในระบบทางสังคมซึ่งไม่ยอมเปิดรับความหลากหลายเช่นนี้ “สิ่งต้องห้าม” ในผลงานศิลปะร่วมสมัยชุดนี้ คือ ความเถรตรงแห่ง “ร่องรอยความทรงจำทางประวัติศาสตร์อันเลวร้าย” ซึ่งขัดแย้งต่อโครงสร้างทางวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่มีแบบแผนอันสง่างามและทรงพลัง ถึงตรงนี้ผู้เขียนขอกล่าวย้ำอีกครั้งถึงความสัมพันธ์ระหว่างสังคม การเมือง และศิลปะ ที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดผ่านเหตุการณ์และปรากฏการณ์ ผลักดันให้ผลงานศิลปะชุดดังกล่าวกลายเป็นสิ่งต้องห้ามภายใต้บริบทของวัฒนธรรมญี่ปุ่น และเป็นภาพแทนของการอภิปราย “ปรากฏการณ์การเซ็นเซอร์งานศิลปะ” ในภาพกว้างได้อย่างมีนัยสำคัญ

ภาพที่ 22 นักศึกษามหาวิทยาลัยชาวเกาหลีใต้ขณะชุมนุมประท้วง ณ ประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) บริเวณด้านหน้าสถานทูตญี่ปุ่นประจำกรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ เมื่อวันที่ 11 มกราคม ค.ศ. 2017
(source: CNN World 2022, online)

เรื่องละเอียดอ่อนเหล่านี้มักสร้างความลำบากใจให้แก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในวงการศิลปะร่วมสมัยก็เช่นกัน การสร้างผลงานที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การเมืองมิให้เห็นเรื่อยมา การต่อต้านก็เช่นกัน ในสังคมญี่ปุ่นยังพอมิมีพื้นที่สำหรับการโต้เถียง วิพากษ์วิจารณ์ โดยภาคประชาสังคมที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐให้เห็น แต่ในทางกลับกันเหตุการณ์ครั้งนี้อาจทำให้เห็นว่าความพยายามในการปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ยังมีพลังมากกว่าการพยายามเปิดกว้างเพื่อทำความเข้าใจและไตร่ตรองในบางประเด็นที่อ่อนไหว นั่นเพราะความทรงจำช่วงสงครามโลกสำหรับชาวญี่ปุ่นเป็นความทรงจำของ “ผู้ปราชัย” เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ควรจดจำ และไม่ควรถูกกล่าวย่ำถึงภายใต้ระบบวัฒนธรรมอันแข็งแกร่งและสง่างามของชาวญี่ปุ่นเอง

ภาพที่ 23 Kim Seo-kyung & Kim Eun-sung. Statue of a Girl of Peace, 2019, Mixed media installation
(source: The New York Times 2022, online)

จากการศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์เซ็นเซอร์และผลงานศิลปะข้างต้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า สถานการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยและการปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้านของเนื้อหาผลงานศิลปะที่ได้รับผลกระทบ กระบวนการเซ็นเซอร์นั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างหลักเท่าใดนัก เนื้อหาหรือประเด็นที่ศิลปินสื่อสารผ่านผลงานศิลปะมักเป็นประเด็นปัญหาทางสังคมอันอ่อนไหว เช่น ชาติพันธุ์ เพศ ศาสนา และการเมือง ในส่วนของกระบวนการปิดกั้นนั้นมีตั้งแต่การวิพากษ์วิจารณ์ ช่มชู้คุกคาม ตร่วงยัด ทำลาย สิ่งห้าม ยุติกิจกรรม จับกุม ไปจนถึงการทำร้ายร่างกาย มุ่งหมายเอาชีวิตศิลปิน โดยผู้เขียนสามารถสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับสถานการณ์การเซ็นเซอร์ผลงานศิลปะร่วมสมัยในห้วงเวลาปัจจุบันผ่านการศึกษาผลงาน “ประติมากรรมหญิงสาวแห่งสันติภาพ และบริบทแวดล้อมทางสังคม” เพื่อใช้อธิบายความในภาพรวมได้ดังนี้

1. มาตรฐานทางสังคม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี สิ่งที่คุณคนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามในที่นี้ผู้เขียนให้คำนิยามโดยภาพกว้างว่า “โครงสร้างทางสังคม” นั้นยากที่จะสอดแทรกสิ่งใหม่ที่ทำให้ผู้คนในสังคมต้องปรับตัว การเซ็นเซอร์สามารถเกิดขึ้นได้ทุกพื้นที่ และทุกสิ่งสามารถกลายเป็น “สิ่งต้องห้าม” ได้เสมอ ขึ้นอยู่กับว่า บริบทหรือโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้คำนิยามกับความเป็น “สิ่งต้องห้าม” อย่างไร และใครเป็นผู้กำหนดสร้างนิยามเหล่านั้น

2. ผลงานศิลปะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองเชิงต่อต้าน หรืองานศิลปะที่มีเนื้อหาหรือรูปแบบไม่ตรงกับ จริตของชนชั้นปกครองและชุดความคิดกระแสหลัก สามารถกลายเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งผลงานศิลปะที่มี ลักษณะขัดแย้งสวนทางกับกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐนั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่ผลักดันให้กระบวนการเซ็นเซอร์ มักเกิดขึ้นเสมอและสำเร็จลุล่วงได้โดยง่าย อีกทั้งยังเกิดขึ้นแบบเบ็ดเสร็จและรุนแรงกว่าหากอยู่ภายใต้การบริหาร แบบเผด็จการ รัฐตระหนักถึงพลังของศิลปะในการโน้มน้าวความคิดของคนในสังคม รัฐมองศิลปะและศิลปิน ผู้สร้างสรรค์เป็นภัยคุกคาม นอกจากนั้นแล้วยังมี “กระบวนการเซ็นเซอร์ตนเอง” (Self-censorship) ของศิลปิน เกิดขึ้นมากมายในโครงสร้างทางสังคมเช่นนี้ เหตุเพราะศิลปินเกรงกลัวภัยอันตรายจากภายนอกอันเนื่องมาจาก ความคิดของตนที่สวนทางกับความคิดกระแสหลัก

3. การสร้างความเข้าใจในบริบทของศิลปะต่อสาธารณชนเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ศิลปะมีหน้าที่ทางสังคมอย่างไร งานศิลปะบางชิ้นง่ายต่อการทำความเข้าใจ งานศิลปะบางชิ้นสร้างการถกเถียงและยากที่ผู้ชมจะทำความเข้าใจ ได้ ศิลปะนั้นเป็นเครื่องมือสะท้อนความจริงที่ทรงพลังในทุกยุคสมัย ศิลปินจำเป็นต้องนำเสนอความจริงและข้อโต้แย้ง ต่อความคิดของตนเอง สำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นสิ่งที่ศิลปินพึงมี การวิพากษ์นั้นสามารถนำพาสังคม ให้กลับมาสู่ทิศทางที่ควรจะเป็น

4. เนื้อหา รูปแบบงานศิลปะ ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ นั้นเป็นตัวแปร ที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นซึ่งส่งผลต่อการหล่อหลอมชุดความคิด ระบบคุณค่าในสังคมกระแสหลักความพยายาม เปิดกว้างเพื่อทำความเข้าใจและไตร่ตรองในประเด็นอ่อนไหวต่าง ๆ ด้วยระบบคุณค่าอันหลากหลายเป็นสิ่งสำคัญ การสนับสนุนเสรีภาพไม่จำเป็นที่รัฐจะต้องเห็นด้วยกับการแสดงออกเหล่านั้น แต่คือการสนับสนุนโอกาสของ สาธารณชนในการเข้าถึง ขบคิด ไตร่ตรองสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง การเซ็นเซอร์งานศิลปะคือการปิดกั้นองค์ความรู้ และไม่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาการด้านศิลปวัฒนธรรมแต่อย่างใด

ผู้เขียนมีมุมมองต่อปรากฏการณ์นี้ว่าในเชิงโครงสร้างไม่มีการเปลี่ยนแปลง จะมีเพียงเนื้อหา รูปแบบของผลงาน ศิลปะและบริบททางสังคม ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่เท่านั้นที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามแต่ละยุคสมัย ทำให้ระดับ ความรุนแรงในการเซ็นเซอร์แตกต่างกัน ปัญหาสำคัญคือ เราสามารถเรียนรู้อะไรได้บ้างกับสถานการณ์ดังกล่าว และการเซ็นเซอร์งานศิลปะนั้นส่งผลในเชิงบวกหรือเชิงลบต่อโครงสร้างทางสังคมตามแต่บริบทของพื้นที่นั้น ๆ ทั้งนี้ผู้เขียนมีความเห็นต่อประเด็นนี้ว่า การพัฒนาสังคมไปในทิศทางที่ดีขึ้นอาจบรรลุผลสำเร็จได้โดยการผลักดัน สังคมไปสู่การเรียนรู้ ยอมรับ และเข้าใจระบบความคิด ความเชื่อที่หลากหลาย และแตกต่างกัน หรือที่เรียกว่า “พหุสังคม” (Pluralistic Societies)

ภาพที่ 24 ‘Jean Kuyng Lee’ หญิงชราวัย 82 ปีชาวเกาหลีใต้ ขณะทำความสะอาดประติมากรรมแห่งสันติภาพ (Statue of Peace) รูปปั้นเชิงสัญลักษณ์ทางเพศในสงครามโลกครั้งที่สอง ณ สวนสาธารณะใจกลางเมืองนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา (Central Park, New York, USA)
(source: The Los Angeles Times 2022, online)

หนทางสู่ความสมานฉันท์อาจอยู่ที่การสนับสนุนชุดความคิด หรือทัศนคติที่เชื่อว่ามนุษย์ในสังคมมีระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน การเคารพและยอมรับในความหลากหลาย สังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย คือ สังคมที่กำหนดระเบียบหรือระบบคุณค่าตามรสนิยมของชนชั้นนำ หรือการยึดติดกับระบบคุณค่าเพียงแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งสุ่มเสี่ยงต่อพัฒนาการทางสังคม ด้วยเหตุว่าความคิดสร้างสรรค์คือเครื่องมือที่สำคัญในการนำไปสู่การคิดค้นสิ่งใหม่ การค้นพบนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่สามารถพัฒนาชีวิตของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง ความคิดสร้างสรรค์นำไปสู่วิวัฒนาการทางสังคมในด้านต่าง ๆ หากความคิดสร้างสรรค์ถูกจำกัดด้วยระบบคุณค่าใดคุณค่าหนึ่งนั้นคงน่าเสียดายใน “สิ่งที่ไม่ถูกเปิดเผย” ท้ายที่สุดคือทุกสังคมมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองที่เป็นระเบียบแบบแผน ซึ่งแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน ระเบียบที่ว่านั้นเราต้องยอมรับว่ามีอยู่จริง แต่อีกด้านหนึ่ง เรื่องความเชื่อและระบบคุณค่าที่แตกต่างหลากหลายก็มีอยู่จริงเช่นกัน

ผู้เขียนเชื่อว่าสิ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้คือ การเปิดพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ของความแตกต่างหลากหลายมากมายในสังคม การให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อิสระ ท่ามกลางความคิดที่หลากหลาย และศิลปินผู้สร้างสรรค์ยังคงรู้สึกปลอดภัยที่จะรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นไปในแนวทางเดียวกับค่านิยมสากล (Universal Values) คือค่านิยมที่ทุกความเชื่อนั้นถูกยอมรับ ไปจนถึงอิสรภาพ อันมีขอบเขตที่ได้รับการตรวจสอบจากภาคประชาสังคมอย่างเต็มรูปแบบ

References

- Aichi Triennale Organizing Committee. "Aichi Triennale 2019." Aichi Triennale. Accessed October 18, 2019. <https://aichitriennale.jp/en/about/index.html>.
- Art daily. "Japan man held over fax threat to 'comfort women' exhibition." Art Daily. Accessed October 21, 2019. <http://artdaily.com/news/115930/Japan-man-held-over-fax-threat-to-comfort-woman-exhibit>.
- Art It Magazine. "AICA Japan releases statement on the closure of After 'Freedom of Expression?' at Aichi Triennale 2019." Art-it.asia. Accessed October 20, 2019. https://www.art-it.asia/en/top_e/admin_ed_news_e/202045?fbclid=IwAR1u2Zhw1WdRTaV6TKUc4BCMdvo73RNssVtW0zJpJPtbSr9jBX6Wk1SHEG.
- BBC News. "Japan and South Korea agree WW2 'comfort women' Deal." BBC. Accessed February 9, 2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-35188135>.
- Chantorn, A. "Prēttā Wīṣāī. [Peta Visaya]." Master's thesis, Department of Thai Art, Silpakorn University, 2006.
- Chotpradit, T. "Anything is Art ...but Can Art Be Everything?." *Damrong Journal* 5, no. 2 (July/ December 2006): 213.
- CNN World. "Why this statue of a young girl caused a diplomatic incident." (picture). CNN World. Accessed June 23, 2022. <https://edition.cnn.com/2017/02/05/asia/south-korea-comfort-women-statue/index.html>.
- Council on Foreign Relations. "Japan's Postwar Constitution." (picture). Accessed June 23, 2022. <https://www.cfr.org/japan-constitution/japans-postwar-constitution>.
- CIMAM. "Deep concern at cancellation of the exhibition After 'Freedom of Expression?'" (picture). CIMAM. Accessed June 23, 2022. <https://cimam.org/museum-watch/museum-watch-actions/deep-concern-at-cancelation-of-the-exhibition-after-freedom-of-expression-title/>.

- Dafoe, T. "Facing Public Threats over a Sculpture, Japan's Aichi Triennale Censors Its Own Exhibition about Censorship." News Art Net. Accessed October 20, 2019. <https://news.artnet.com/art-world/censorship-aichi-triennale-2019-1617214?fbclid=IwAR1R4ysWS-sllKUuFQ3Ov1E>.
- Harris, G. "Artists Wade Into Row Over Japanese Triennial Dedicated To Freedom Of Speech." The art newspaper. Accessed October 20, 2019. <https://www.theartnewspaper.com/2019/08/07/artists-wade-into-row-over-japanese-triennial-dedicated-to-freedom-of-speech>.
- Hwang, E. "Politics of statue: Peace monument and the personification of memory". *EPIK Journals Online* 7, no. 1. Accessed February 9, 2021. http://www.eai.or.kr/main/search_view.asp?intSeq=6867&board=kor_report.
- Hankyoreh. "Original photographs of comfort women made public for first time." (picture). English Hani. Accessed June 23, 2022. https://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/882785.html.
- Honorary Reporter. "The brutal history behind the Statue of Peace in South Korea." (picture). Talk Talk Korea. Accessed June 23, 2022. <https://www.korea.net/TalkTalkKorea/English/community/community/CMN0000006268>.
- Imperial War Museums. "THE WAR IN THE FAR EAST: THE BURMA CAMPAIGN 1941-1945." (picture). Imperial War Museums. Accessed June 23, 2022. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205194275>.
- Jensiripon, N. "Botbāt Khōng Phāk Prachā Sangkhom Tō Nayōbāl Rawāng Yīpun Læ Kaolī Tai. [Korean comfort women]." Academia. Accessed February 8, 2021. https://www.academia.edu/35744778/Korean_Comfort_Women_.
- Liangchoosak, S. "Kān Rīak Rōng Khōng Phāk Prachā Sangkhom Kaolī Tai Kōranī Ying Bamrōe Thahān Yīpun : Kān Tang Rūp Pan Ying Bamrōe Nai Tāngprathēt. [The Role of Korean Civil Societies on the Japanese Comfort Women Issue: The Erecting of Comfort Women Statue Abroad]." *International Journal of East Asian Studies* 23, no. 1 (January/June 2019): 298 – 300.

- Miller, J. "24 Images of the Brutal Nanking Massacre." (picture). History Collection. Accessed June 23, 2022. <https://historycollection.com/24-images-brutal-nanking-massacre/>.
- Pruden, V. "Aichi Triennale Tests The Limits Of Freedom Of Expression In Japan." (picture). Biennial Foundation. Accessed June 23, 2022. <https://biennialfoundation.org/2019/11/aichi-triennale-tests-the-limits-of-freedom-of-expression-in-japan/>.
- Reuters. "South Korea marks first 'comfort women' day, jointed by protestors in Taiwan." Reuters. Accessed February 9, 2021. <https://www.reuters.com/article/us-asia-comfort-women/south-koreamarks-first-comfort-women-day-joined-by-protestors-in-taiwan-idUSKBN1KZ07O>.
- _____. "Statue of 'comfort women' pulled from Japan exhibit finds new home." (picture). Reuters. Accessed June 23, 2022. <https://www.reuters.com/article/us-southkorea-japan-statue-spain-idUSKCN1V41BQ>.
- Rancière, J. *Disagreement: Politics and Philosophy*. Translated by J. Rose. Minnesota: University of Minnesota, 1998.
- Serrano, A. "Piss Christ, 1987." (picture). Accessed June 23, 2022. <http://andresserrano.org/series/immersions>.
- Sullivan, J. "Osaka mayor to end sister-city status with San Francisco over 'comfort women' statue." (picture). Eastbaytimes. Accessed June 23, 2022. <https://www.eastbaytimes.com/2017/11/25/osaka-mayor-to-end-sister-city-status-with-san-francisco-over-comfort-women-statue/>.
- Selz, P. *Art of Engagement: Visual Politics in California and Beyond*. California: University of California, 2006.
- Steiner, K. *Local Government in Japan*. California: Stanford University, 1965.
- Somnawat, K. "Kotm i K n Chumnum Nai Th i S th rana Kap Sangkhom Y pun. [Law on Freedom of Assembly and Japanese Society]." *Journal of Law and Social Sciences* 7, no. 2 (July/December 2014): 129 – 173.

Srikhao, H. “Rāī Mōnthīn. [Whitewash].” Bangkok: Art Exhibition Catalogue, 2017.

The Asahi Shimbun. “The opening ceremony of Aichi Triennale.” (picture). Accessed June 23, 2022. <https://www.asahi.com/ajw/articles/13061146>.

The Korea Times. “Berlin district council passes resolution seeking permanent installation of Statue of Peace.” (picture). The Korea Times. Accessed June 23, 2022. https://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2020/12/120_300241.html.

The Korea Herald. “Sex slavery statue closed off from view at Aichi Triennale 2019.” (picture). Korea herald. Accessed June 23, 2022. <http://m.koreaherald.com/view.php?ud=20190804000160>.

The Los Angeles Times. “Glendale’s comfort-women statue vandalized with unknown brown substance.” (picture). The Los Angeles Times. Accessed June 23, 2022. <https://www.latimes.com/socal/glendale-news-press/news/story/2019-07-25/glendale-comfort-women-statue-vandalized>.

The New York Times. “The Exhibit Lauded Freedom of Expression. It Was Silenced.” (picture). The New York Times. Accessed June 23, 2022. <https://www.nytimes.com/2019/08/05/world/asia/japan-aichi-triennale.html>.

The Washington Post. “Osaka mayor to end sister city status with San Francisco over ‘comfort women’ statue.” The Washington Post. Accessed June 21, 2022. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/11/25/osaka-mayor-to-end-sister-city-status-with-san-francisco-over-comfort-women-statue/>.

Thiangtrong, C. *Kānbōrihān Kān Pokkhrōng Thōngthin Prīapthīap*. [Comparative Local Administration]. Bangkok: Thammasat University, 1977.

Wilkins, D. *Big Book of Art: From cave Art to Pop Art*. London: Collins, 2005.

Wongyannawa, T. “Nangsū Tōng Hām. [The Parthenon of Books].” (video). Accessed February 3, 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=7T68MOVjn5Y>.

Welten Route. "Aichi Triennale and Public Art in Nagoya City." (picture). Accessed June 23, 2022. <https://weltenroute.com/aichi-triennale-and-public-art-in-nagoya-city/>.

Wikioo. "Olympia, Musee d'Orsay, Paris – (Edouard Manet)." (picture). Accessed June 23, 2022. <https://wikioo.org/th/paintings.php?refarticle=9H5RBK&titlepainting=Olympia,%20Musee%20d%27Orsay,%20Paris&artistname=Edouard%20Manet>.